

مطالعه تطبیقی سرمایه اجتماعی مجالس قانون گذاری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۳۰۰
کد موضوعی: ۲۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۷/۱۸

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۱/۰۵/۲۰
تاریخ پایان مطالعه: ۱۴۰۲/۰۳/۲۷

عنوان گزارش:
مطالعه تطبیقی سرمایه اجتماعی مجالس قانون گذاری

نام دفتر:
مطالعات اجتماعی

تهیه و تدوین:
محسن ردادی
(گروه تعاون، مشارکت‌های مردمی و سرمایه اجتماعی)

همکاران:
علیرضا حدادی

مدیر مطالعه:
سینا شیخی

ناظر علمی:
مهدی مختاری پیام

اظهار نظر کنندگان:
محمد رضا شمس‌ا، توحید اسماعیل پور، وحید حیدری، محمد صالحی

ویراستار ادبی:
سیده مرضیه موسوی راد

گرافیک و صفحه آرایی:
محمد دهقانی شهربابی

واژه‌های کلیدی:
۱. حکمرانی مردمی
۲. سرمایه اجتماعی
۳. مطالعه تطبیقی پارلمان
۴. مشارکت
۵. اعتماد

فهرست مطالب

۶	چکیده.....
۷	خلاصه مدیریتی.....
۸	۱.مقدمه.....
۱۰	۲.پیشینه پژوهش.....
۱۱	۳.چارچوب نظری: سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن.....
۱۳	۴.بررسی سرمایه اجتماعی پارلمان‌های کشورهای منتخب.....
۲۱	۵.جمع‌بندی: پیشنهادهایی برای افزایش سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی.....
۲۳	منابع و مأخذ.....

فهرست جداول و اشکال

۲۰	جدول ۱.سنجش اعتماد مردم به مجلس در کشورهای مختلف (مرتب شده بر اساس نام کشور).....
۲۲	جدول ۲.دسته‌بندی عوامل اثرگذار بر سرمایه اجتماعی پارلمان کشورهای مورد بررسی.....
۲۲	جدول ۳.مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی و راهکارها برای ارتقای آن.....
۱۸	تصویر ۱.گنبد شیشه‌ای ساختمان رایج‌ستاگ.....

مطالعه تطبیقی سرمایه اجتماعی مجالس قانون گذاری

چکیده

معرفی می‌شوند و سپس سرمایه اجتماعی پارلمان کشورهای بنگلادش، هلند، فنلاند، فرانسه، آمریکا، آلمان و ایتالیا بررسی می‌شود. در پایان گزارش، درس‌آموخته‌های مرتبط با پارلمان این کشورها، در قالب راهکارهایی برای بهبود سرمایه اجتماعی در مجلس شورای اسلامی ارائه می‌شود.

هدف اصلی این گزارش، بررسی تطبیقی سرمایه اجتماعی در پارلمان کشورهای مختلف است. پارلمان اغلب کشورها، دچار کاهش سرمایه اجتماعی شده‌اند و البته بسیاری از آنها راهکارهایی را برای ارتقای سرمایه اجتماعی پارلمان دنبال می‌کنند. در این گزارش ابتدا مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

بیان/شرح مسئله:

تقریباً در تمام دموکراسی‌های جدید و جاافتاده، چیزی کمتر از نصف مردم به پارلمان اعتماد دارند [۱]. در وضعیت کمبود اعتماد به پارلمان، مردم ترجیح می‌دهند با قوانین خود زندگی کنند، نه قوانین مصوب پارلمان و این برای دموکراسی خطرناک است. بنابراین بسیاری از کشورها برای بهبود سرمایه اجتماعی پارلمان، برنامه‌ها و تدبیرهای ویژه و مضاعفی در نظر گرفته‌اند.

بر اساس نظرسنجی مؤسسه «پیمایش جهانی ارزش‌ها»^۱ در سال ۲۰۲۱، بیش از ۶۰ درصد مردم ایران به مجلس شورای اسلامی، اعتماد زیاد و خیلی زیاد دارند [۲]. این اعتماد نزدیک به دو برابر میانگین جهانی است. بنابراین وضعیت سرمایه اجتماعی پارلمان ایران نسبت به سایر پارلمان‌های دنیا کمتر نیست و در سطح متوسط قرار دارد، البته برای بهبود سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی لازم است تلاش‌هایی صورت گیرد.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی:

در کشورهای مختلف، به دلایل گوناگون سرمایه اجتماعی پارلمان کاهش یافته است.

- در بلژیک مردم پارلمان را در کسری بودجه مقصر می‌دانند و به این دلیل نسبت به آن بی‌اعتماد شده‌اند؛
- سرمایه اجتماعی پارلمان ایرلند به دلیل کم‌توجهی نمایندگان به موضوع‌های ملی و پرداختن به امور محلی، کاهش یافته است؛
- مردم ایتالیا معتقدند که نمایندگان مجلس پنهان‌کاری زیادی دارند و بسیاری از این افراد به فساد آلوده شده‌اند؛
- در سوئد به دلیل گسترش رسانه‌ها و آگاهی مردم از فسادهای سیاستمداران بی‌اعتمادی به پارلمان رشد کرده است؛
- بحران اقتصادی بریتانیا، شهروندان این کشور را نسبت به پارلمان بی‌اعتماد کرده است؛
- مردم کشور پرتغال از معدود ملت‌های اروپایی هستند که نسبت به پارلمان ابراز بی‌اعتمادی نمی‌کنند؛ اما چالش مجلس این کشور بی‌اعتنایی مردم به پارلمان است.

سرمایه اجتماعی را می‌توان دارای چهار عنصر و مؤلفه دانست: اعتماد، مشارکت، از خودگذشتگی و تعامل غیررسمی. برای ارتقای سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی لازم است که

این چهار عنصر تقویت شوند.

۱ **اعتماد:** برای بهبود اعتماد مردم به پارلمان لازم است «شفافیت» افزایش یابد، «مبارزه با فساد» قاطعانه پیگیری شود، از «تنش و منازعات جناحی» در مجلس اجتناب شود و «کارآمدی» مجلس تقویت شود.

۲ **مشارکت:** افزایش حضور مردم در «انتخاب نمایندگان» و نیز «مشارکت دادن مردم در تصمیم‌سازی‌های مجلس» باعث افزایش سرمایه اجتماعی مجلس می‌شود.

۳ **از خودگذشتگی:** برای ارتقای سرمایه اجتماعی، باید تصویری از نمایندگان مجلس در ذهن مردم شکل بگیرد که افرادی از خود گذشته و بی‌توجه به منافع فردی هستند. به این منظور لازم است در رسانه‌ها «تعهد و وظیفه‌شناسی نمایندگان مجلس» بازنمایی شود. همچنین افکار عمومی نسبت به «کارشناسی پایه بودن طرح‌های مجلس» قانع شود. در نهایت، «حفظ نقش نمادین نمایندگی» ضروری است و به این معناست که مردم احساس کنند مجلس، حرف آنها را می‌زند و خواسته‌های آنها را در برابر دولت و سایر بخش‌های حاکمیت پیگیری می‌کند. حتی مهم است که مردم احساس کنند نهاد مجلس دارای استقلال، قدرت و شکوه است؛ زیرا این عظمت و جلال، از محترم و والا بودن مردم حکایت دارد.

۴ **تعامل غیررسمی:** ارتباط‌ها و گفتگوهای نزدیک، غیررسمی و صمیمانه نمایندگان با مردم باعث افزایش سرمایه اجتماعی آنها می‌شود.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی:

در جمع‌بندی گزارش این نکات توصیه می‌شود:

- تصویرسازی مطلوب برای افزایش سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی اهمیت دارد. «تصویر» دلپذیر از مجلس باید واجد این ویژگی‌ها باشد: صادق، شفاف، متعهد به منافع مردم، کارآمد در نظارت و قانونگذاری و محل تولید طرح‌های کارشناسی پایه و مبتنی بر آمار و اطلاعات.
- ارتباط نمایندگان و هیئت رئیسه با رسانه‌ها در افزایش سرمایه اجتماعی نهاد مجلس اهمیت زیادی دارد.
- یکی از راهکارها برای بهبود اعتماد و سرمایه اجتماعی، برنامه‌ریزی برای افزایش درجه نمایندگی نمایندگان مجلس است. به این معنا که نماینده، با میزان آرای بیشتری وارد مجلس شورای اسلامی شود.

۱. مقدمه

سرمایه اجتماعی برای حفظ کارکردهای پارلمان و نهاد تقنین اهمیت دارد. زیرا مخاطب اصلی قوانین مردم هستند و در صورتی که سرمایه اجتماعی پارلمان کاهش یابد، قوانین مصوب آن، مورد بی‌اعتنایی مردم قرار می‌گیرند. قوانین مصوب هر مجلس با شأنی از شئون زندگی مردم مرتبط است و در بسیاری از موارد مردم فراتر از مخاطب به‌عنوان همکار و ناظر قانون به حساب می‌آیند؛ لذا بدون جلب اعتماد مردم نمی‌توان اهداف سیاستگذار و قانونگذار را پیش برد. از این رو جلب اعتماد مردم یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های هر نهاد حاکمیتی و سیاسی است؛ زیرا بزرگ‌ترین سرمایه، در عصر انفجار اطلاعات، پول، زمین و حتی دانش نیست، بلکه معتمد بودن است [۳]. بدون معتمد بودن نمی‌توان هیچ طرحی را با موفقیت پیش برد. هر چقدر هم طرح و ایده‌ای مهم و قوی باشد، تا زمانی که مورد حمایت مردم قرار نگیرد نمی‌تواند تصویب شود. حتی اگر این طرح تصویب هم شود، قابل اجرا نخواهد بود. زیرا مردم بزرگ‌ترین مانع برای اجرای طرح‌هایی هستند که آن را به نفع خود نمی‌دانند. بنابراین دولت‌ها هم ترجیح می‌دهند قوانینی که مورد حمایت مردم نیستند را اجرا نکنند یا به سطحی‌ترین شکل ممکن اجرا کنند. در کشور ایران و برای مجلس شورای اسلامی، سرمایه اجتماعی به دلایل مختلفی اهمیت بیشتری دارد که در ادامه ذکر می‌شود. در دین مبین اسلام، مسئله توجه به مردم و آرا ایشان جایگاهی ویژه دارد. مأمور شدن پیامبر اکرم (ص) به مشورت با مردم در قرآن کریم [۴] و دعوت حضرت علی (ع) از مردم برای امر به معروف و نهی از منکر حاکم [۵] از مهم‌ترین مصادیق توجه به مردم در دین اسلام است. از این رو قرار گرفتن مجلس شورای اسلامی در موضع مشورت با مردم و در معرض امر به معروف و نهی از منکر ایشان، یک فریضه دینی به حساب می‌آید. تأکید رهبر انقلاب اسلامی نیز بر این است که باید به مردم اعتماد و براساس این اعتماد کشور را اداره کرد: «ما حرفمان با مردم بر مبنای اعتماد متقابل است... مردم به این حقیر ضعیف اعتماد کردند، بنده هم به تک‌تک این ملت اعتماد دارم» [۶]. امام خمینی (ره) هم به مردم اعتماد زیادی داشتند. رهبر معظم انقلاب اسلامی خاطره‌ای از امام خمینی (ره) نقل می‌کنند که نشان‌دهنده این اعتماد است: «در آن زمان جریانی وجود داشت، که به ایشان گفتم در دنیا نسبت به این جریان علیه ما خیلی حرف است... امام (ره) در پاسخ من بالبخند رضایتی گفتند: بلی، اطلاع دارم؛ اما همه ملت‌ها با ما هستند» [۷].

از سوی دیگر، فضای پرچالش و درهم‌تنیده روابط اجتماعی و سیاسی در جهان و کشور ایران، جلب سرمایه اجتماعی برای مجلس شورای اسلامی دشوار است. جنگ روانی یکی از شیوه‌های مرسوم رقابت و جنگ در دنیای امروز است و هر اقدام مجلس شورای اسلامی به شدت زیر ذره‌بین رقیبان و مخالفان است و نمایندگان محترم با دشمنان و رقبای فراوانی مواجه هستند که تلاش می‌کنند با صدمه زدن به اعتماد مردم به مجلس، منافع خود را تأمین کنند. این منافع هر چه که باشند، در نهایت به سست شدن جایگاه مجلس در نظام حکمرانی کشور و ضعیف شدن سرمایه اجتماعی کل حاکمیت در نظام روابط جهانی می‌انجامد.

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که به سرمایه اجتماعی مجلس آسیب می‌زند، «جنگ شناختی» به خصوص در فضای مجازی است. در این زمینه می‌توان به هشتگ‌سازی‌ها اشاره کرد که فضای مجازی را علیه مجلس بسیج

می‌کند. این هشتگ‌سازی‌ها افکار عمومی را تحریک کرده و اعتماد به مجلس را تحلیل می‌برد. برای نمونه در سال ۱۳۹۹ برخوردی که میان یکی از نمایندگان مجلس و سرباز راهور پیش آمد و بازتاب گسترده‌ای در فضای مجازی داشت و نوعی جنگ شناختی علیه مجلس به راه انداخت. در پیوست انتهایی گزارش این فضا سازی تحلیل شده است. یکی دیگر از ترفندهای جنگ شناختی بر علیه مجلس که بر سرمایه اجتماعی این نهاد تأثیر منفی داشت، معرفی و نام گذاری برخی رویدادها با عنوان رسوایی در مجلس است. در بسیاری از این موارد، اتفاقی خلاف قانون نیز رخ نداده بود، اما با تبلیغات و روش‌های شناختی یک رسوایی توصیف شدند تا افکار عمومی نسبت به مجلس بی‌اعتنا شوند. در اغلب این موارد، سوگیری این بود که نمایندگان مجلس را افرادی نشان دهد که به دنبال منافع فردی خود هستند. وقایعی که با هشتگ سیسمونی گیت [۸] و خودرو گیت [۹]، ترند شدند در همین راستا بودند. عامل دیگری که سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی را به مسئله‌ای مهم تبدیل کرده، افزایش روزافزون شایعه‌ها و اخبار منفی علیه مجلس است. هر اظهار نظر و فعالیت تک‌تک نمایندگان مجلس زیر ذره بین مردم و افکار عمومی است. مفاسد اقتصادی برخی مقامات، پیش برد طرح‌های مهمی در مجلس مانند طرح صیانت علی‌رغم مخالفت بخش قابل توجهی از جامعه، اختصاص برخی امتیازات مانند خودرو و مسکن و درمان به بخشی از نمایندگان مجلس و... موجب شده تا هر شایعه‌ای نیز در خصوص مجلس شورای اسلامی به‌ویژه در دوره یازدهم این مجلس در فضای عمومی جامعه به سرعت پخش شود و در نتیجه سرمایه اجتماعی مجلس را با کاهش مواجه کند. در پیوست، به نمونه‌ای از این موارد اشاره شده است.

نکته آخر اینکه همه پارلمان‌های دنیا با چالش اعتماد عمومی و کاهش سرمایه اجتماعی مواجه هستند و بسیاری از آنها برای این وضعیت جدید، برنامه‌ها و تدبیرهای ویژه و مضاعفی در نظر گرفته‌اند. با این حال اعتماد و سرمایه اجتماعی مقوله‌ای پیچیده است. افراد مختلف به دلایل گوناگون به یک نهاد اعتماد می‌کنند [۱۰] و یا اعتمادشان را به آن از دست می‌دهد. بنابراین راه حل عمومی برای این موضوع وجود ندارد. مثلاً یکی از عمومی‌ترین راه حل‌هایی که برای بهبود سرمایه اجتماعی پارلمان پیشنهاد داده می‌شود افزایش شفافیت است، اما همین ابزار در پارلمان انگلیس برعکس عمل کرد. پس از آنکه در سال ۲۰۰۹ رسوایی نمایندگان مجلس انگلستان فاش شد، تأثیر شفافیت بر افزایش سرمایه اجتماعی مورد تردید قرار گرفت [۱۱]، اما شفافیت پیش از این رسوایی و در خارج از مرزهای بریتانیا توانسته بود به خوبی سرمایه اجتماعی پارلمان‌ها را بهبود دهد. در این گزارش ابتدا ضرورت و اهمیت حفظ اعتماد مردم به پارلمان توضیح داده می‌شود. بدون وجود سرمایه اجتماعی، احتمالاً مردم تمایل کمتری دارند از قوانین مصوب مجلس اطاعت کنند. در بخش بعد چهار مؤلفه سرمایه اجتماعی شامل اعتماد، مشارکت، از خودگذشتگی و تعامل غیررسمی توضیح داده می‌شود. در بخش مهمی از گزارش، وضعیت سرمایه اجتماعی برخی پارلمان‌های دنیا بررسی می‌شود. در نهایت نیز پیشنهادهایی برای افزایش سرمایه اجتماعی پارلمان‌ها ارائه می‌شود.

۲-۱. سوابق مطالعاتی مرکز

در رابطه با ارتباط سرمایه اجتماعی و مجلس قانون گذاری، تحقیقات کمی در ایران انجام شده است. چند گزارش در رابطه با سرمایه اجتماعی در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی تدوین شده است. یکی از گزارش‌های خیلی خوب، به فراتحلیل پیمایش‌های مختلفی که در رابطه با سرمایه اجتماعی انجام شده می‌پردازد [۱۲]. در گزارشی دیگر، به موضوع سرمایه اجتماعی در برنامه‌های توسعه پرداخته شده است [۱۳]. در برخی از برنامه‌های توسعه کشور، موضوع سرمایه اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. گزارش دیگری که در مرکز پژوهش‌ها منتشر شده سرمایه اجتماعی، با سه شاخص «اعتماد اجتماعی»، «نکویی رابطه دولت ملت» و «مشارکت اجتماعی» سنجیده شده است [۱۴].

بسیاری از مقالات، به رابطه سرمایه اجتماعی و انتخابات مجلس می‌پردازند. مثلاً رضایی و گل پرور در پژوهش خود بر تأثیر روند انتخابات بر سرمایه اجتماعی تأکید دارند [۱۵]. به نظر برخی محققان تغییر در حوزه‌های انتخاباتی می‌تواند به افزایش سرمایه اجتماعی منجر شود [۱۶]. در تحقیقی دیگر از این دست، افزایش سرمایه اجتماعی عامل مهمی برای مشارکت و حضور مردم در انتخابات معرفی شده است [۱۷]. هر چند پرداختن به موضوع سرمایه اجتماعی از این زاویه ارزشمند و مهم است، اما توجه به فرایندهای جاری مجلس نیز ضروری است. به این معنا که با اصلاح و تکمیل فرایندهای داخلی مجلس، اعتماد و سرمایه اجتماعی را افزایش دهیم. پژوهش‌های فارسی، از این زاویه کمتر به موضوع پرداخته‌اند و گزارش حاضر تلاش می‌کند که از این منظر به موضوع بپردازد.

در منابع لاتین موضوع سرمایه اجتماعی و پارلمان بیشتر مورد توجه بوده است. به عنوان مثال، عوامل کاهش سرمایه اجتماعی پارلمان بنگلادش بررسی شده است [۱۸]. در مقاله‌ای دیگر ساختار و فرایندها در پارلمان هلند بررسی شده است و عوامل تضعیف کننده و تقویت کننده سرمایه اجتماعی در پارلمان این کشور بررسی شده است [۱۹].

۲-۲. سوابق تقنینی

بسیاری از قوانین کشور، به موضوع سرمایه اجتماعی مرتبط است. از جمله در مقدمه قانون اساسی بر «مشارکت فعال و گسترده تمامی

عناصر اجتماع در روند تحول جامعه» تأکید شده است. همچنین در اصل سوم قانون اساسی «مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش» ضروری توصیف شده است. در اصل هشتم قانون اساسی، نظارت و مراقبت همگانی به عنوان حق و وظیفه معرفی شده است.

علاوه بر راهکارهای عادی برای اثرگذاری مردم در اداره کشور، اصل پنجاه و نهم قانون اساسی اجازه داده است که در مسائل بسیار مهم به رأی و نظر مردم مراجعه شود. در این راستا قانون همه‌پرسی در جمهوری اسلامی تصویب شده است که به صورت تفصیلی چگونگی برگزاری همه‌پرسی را معین می‌کند. در این گزارش به ارتباط همه‌پرسی با سرمایه اجتماعی اشاره خواهد شد.

ضرورت و اهمیت سرمایه اجتماعی برای نهاد قانونگذاری

همان‌طور که اشاره شد سرمایه اجتماعی برای نهادهای عمومی ارزشمند و ضروری است، اما تقریباً در تمام دنیا سرمایه اجتماعی نهادهای عمومی و حکومتی به صورت عام و اعتماد به پارلمان به صورت خاص ضعیف شده است [۲۰]. وقتی سرمایه اجتماعی نهادهای عمومی کاسته شود، اعتبار آنها نزد مردم از بین می‌رود. در این وضعیت حتی خدمات این نهادها به مردم، به گونه‌ای دیگر نگرینده می‌شود و مردم با سوءظن به مصوبات و رفتارهای این نهادها نگاه می‌کنند.

در سال ۲۰۰۱ تحقیقی در سرزمین‌های اشغالی نشان داد که تنها ۱۴ درصد از شهروندان رژیم اشغالگر قدس به کنست (Knesset) اعتماد زیاد یا کامل دارند [۲۰]. این وضعیت در سایر مناطق دنیا نیز وجود دارد و حتی کشورهای دموکراتیک نیز با این معضل مواجه هستند [۲۱]. تقریباً در تمام دموکراسی‌های جدید و جاافتاده، چیزی کمتر از نصف مردم به پارلمان اعتماد دارند [۱]. کاهش سرمایه اجتماعی پارلمان تأثیر مخربی در حکمرانی و اطاعت مردم از قانون دارد. در حالی که کاهش سرمایه اجتماعی قوه قضائیه یا دولت، تأثیر آن چنانی بر اطاعت مردم از قانون ندارد و باعث نمی‌شود که مردم به قانون شکنی تمایل پیدا کنند [۲۲]. در وضعیت کمبود اعتماد به پارلمان، مردم ترجیح می‌دهند با قوانین خود زندگی کنند، نه قوانین مصوب پارلمان و این برای دموکراسی خطرناک است [۱].

۳. چارچوب نظری: سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن

پیش‌بینی ما، خوب و دلپذیر رفتار کنند. بنابراین وقتی از اعتماد سخن می‌گوییم به معنای پذیرفتن ضمنی این موضوع است که تصمیم‌ها و اقدامات طرف مقابل آسیبی به ما نمی‌زند [۲۷]. وقتی مردم به تصمیم‌های مجلس اعتماد می‌کنند، اطمینان دارند که این تصمیم‌ها در جهت منافع مردم است.

در بسیاری از کشورها، عموم مردم، اطمینان خود را به قانونگذاران از دست دادند و کاهش اعتماد به بخش قانونگذاری از همه نهاد‌های حکومتی دیگر بیشتر است [۲۸]، البته نباید پارلمان را به دلیل کاهش اعتماد سرزنش کرد. زیرا بسیاری از عوامل کاهش اعتماد به عواملی خارج از پارلمان برمی‌گردد و ناشی از عملکرد پارلمان نیست [۲۹]. با این حال می‌توان با توجه به برخی عواملی که در اختیار پارلمان است زمینه افزایش اعتماد را فراهم کرد.

۱-۳. افزایش شفافیت: برای افزایش سرمایه اجتماعی لازم است که فرایندهای پارلمان و نیز فعالیت اعضای آن شفاف و دید پذیر^۵ باشد. یعنی افکار عمومی علاقه‌مند، بتوانند به این موارد دسترسی داشته باشند [۳۰]. یکی از جنبه‌های شفافیت، در دسترس بودن اسناد قانونی و اطلاعات مرتبط است. برای فهم جایگاه و اثر یک طرح پیشنهادی، عموم مردم هم باید به اندازه نمایندگان مجلس اطلاعاتی همچون گزارش‌های کمیسیون مربوطه، اصلاحات پیشنهادی طرح، و گفتگوها و رأی‌ها در مورد طرح را در اختیار داشته باشند [۳۱].

شفافیت باعث می‌شود که خدمات و کارآمدی مجلس آشکار شود. اینکه نماینده چه می‌کند یا چه خدماتی انجام می‌دهد جایی اثرگذار است که اطلاعات و خبرهای آن به گوش رأی‌دهندگان برسد [۳۲]، البته شفافیت پارلمان همواره به بهبود سرمایه اجتماعی منجر نمی‌شود. اگر این شفافیت باعث آشکار شدن فساد و رسوایی‌های نمایندگان شود، در تشدید کاهش سرمایه اجتماعی مؤثر خواهد بود. بنابراین باید در کنار افزایش شفافیت، با فساد هم مبارزه کرد.

۲-۳. مبارزه با فساد: فساد تأثیر بسیار قاطعی در کاهش اعتماد به پارلمان دارد [۱۰]. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی در انگلستان، رسوایی مالی برخی نمایندگان باعث تضعیف ارتباط بین مردم و نمایندگان شد. در همان زمان نظرسنجی‌ها نشان داد دوسوم مردم بر این باور بودند که نمایندگان مجلس در حال سوءاستفاده از جایگاه خود هستند [۳۳]. نمونه دیگری از رسوایی‌ها که البته غیرمالی بود مربوط به

سرمایه اجتماعی را می‌توان «تراکم منابع بالفعل و بالقوه‌ای که مرتبط با قرار گرفتن در یک شبکه پایدار از روابط کم‌وبیش نهادینه‌شده‌ای که مبتنی بر شناخت و آشنایی دو طرفه باشد» تعریف کرد [۲۳]. معنای ساده این عبارت این است که روابط اعتمادآمیز میان افراد، ظرفیتی فراهم می‌کند که با آن می‌توان کارها را پیش برد. این ظرفیت، «سرمایه اجتماعی» نام دارد. برای مثال اگر ارتباط اعتمادآمیزی بین مردم و مجلس شورای اسلامی وجود داشته باشد، طرح‌های مجلس از سوی مردم راحت‌تر پذیرفته می‌شود، سخنان و موضع‌گیری‌های مجلس مورد حمایت مردم قرار می‌گیرد و نظارت‌های مجلس با پشتیبانی مردم مواجه خواهد شد. همه اینها یعنی اینکه مجلس کارویژه‌های خود را بهتر می‌تواند انجام دهد. برای ارتقای سرمایه اجتماعی لازم است ابتدا مؤلفه‌های آن شناخته شود و سپس برای تقویت و بهبود این مؤلفه‌ها گام برداشت. در این نوشتار برای شناسایی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، از الگویی استفاده می‌شود که براساس ارائه‌های متفکرین سرمایه اجتماعی در «سمینار ساگوارو»^۱ ساخته شده است. بین سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰ میلادی، دانشگاه هاروارد، از حدود ۳۰ نفر از برترین متفکرین حوزه سرمایه اجتماعی دعوت کرد تا در این سمینار حضور پیدا کنند و نظرات خود را در رابطه با سرمایه اجتماعی ارائه کنند. مبتکر و مدیر این سمینار رابرت پاتنام بود [۲۴] که مهم‌ترین متفکر و نظریه‌پرداز سرمایه اجتماعی به‌شمار می‌رود.

انگیز و همکاران با فراتحلیل ارائه‌های این سمینار، به الگویی از سرمایه اجتماعی رسیده‌اند که چهار عنصر و مؤلفه دارد: اعتماد، مشارکت، از خودگذشتگی،^۲ و تعامل غیررسمی^۴ [۲۵]. به عبارت دیگر، برای ارتقای سرمایه اجتماعی لازم است که این چهار عنصر تقویت شوند.

به نظر می‌رسد این الگوی چهار وجهی بتواند در توصیف و تحلیل سرمایه اجتماعی مجلس نیز راهگشا باشد و مبتنی بر همین الگو بتوان راهکارهایی برای بهبود سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی ارائه داد. اگر قرار است سرمایه اجتماعی مجلس افزایش یابد لازم است که این چهار مؤلفه تقویت شوند. در ادامه تأثیر این چهار مؤلفه بر سرمایه اجتماعی پارلمان را بررسی می‌کنیم.

۱-۳. اعتماد

اعتماد همان باور به عملی است که از دیگران انتظار می‌رود [۲۶]. یعنی وقتی به اشخاص یا نهادها اعتماد داریم، انتظار داریم که مطابق

1. The Saguaro Seminar
2. Participation
3. Altruism
4. Informal Interaction
5. Visible

کشور مجارستان در سال ۲۰۰۶ است. در آن زمان مشکلات اقتصادی این کشور رو به افزایش بود و همزمان، نواری از سخنان نخست‌وزیر مجارستان منتشر شد که می‌گفت: «ما قاطی کردیم. نه کم، بلکه بسیار زیاد! ما صبح و ظهر و شب دروغ می‌گوییم» [۱۰].

۳-۱-۳. کاستن از تنش و منازعات جناحی: قطبی شدن و افزایش منازعه‌های سیاسی در داخل پارلمان باعث کاهش اعتماد مردم می‌شود. زیرا اولاً کیفیت خروجی‌های پارلمان را کاهش می‌دهد و این خروجی‌های سیاست‌زده قادر به حل مشکلات مردم به‌خصوص در حوزه اقتصاد نیست. ثانیاً، قطبی شدن پارلمان باعث کاهش وفاق و یکپارچگی ایدئولوژیک می‌شود. ثالثاً، لایحه‌ها و طرح‌ها بر اساس جناح‌بندی‌ها رد و تأیید می‌شوند نه بر اساس بررسی‌های تخصصی. در نتیجه زندگی روزمره مردم دستخوش تغییر می‌شود. رابعاً، رفتارهایی که در فضای قطبی شده از نمایندگان سر می‌زند، تأثیر نامطلوبی بر ارزیابی و ادراک مردم از مجلس دارد و بنابراین اعتماد خدشه‌دار می‌شود [۲۲].

۳-۱-۴. بهبود کارآمدی: مردم به نهادهای ناکارآمد اعتماد نمی‌کنند. اگر مجلس کارایی خود را از دست بدهد، نمی‌توان انتظار داشت همچنان اعتماد مردم باقی بماند. شهروندان به‌صورت مداوم و بر اساس ارزش‌های سیاسی خود، عملکرد نهاد را می‌سنجند و بر این مبنا به مجلس و هر نهاد دیگری اعتماد می‌کنند [۳۴].

مجلس شورای اسلامی برخی قوانین را به تصویب می‌رساند که کارآمدی کافی ندارند و یا اصلاً اجرایی نیستند، اما به دلیل فشارهایی که از سوی رأی‌دهندگان حوزه انتخاباتی وارد می‌شود یا در پاسخ به انتظاراتی که از سوی جناح سیاسی وجود دارد نمایندگان به این قوانین رأی می‌دهند. این قوانین که لایحه‌های کارشناسی را طی نکرده‌اند و ملاحظات اجرایی را در نظر نگرفته‌اند معمولاً ناکارآمد هستند [۳۵] و در نتیجه اعتماد به مجلس را کاهش می‌دهند.

نگاه فراگرد در روابط عمومی مجلس شورای اسلامی به جای رویکرد یک‌طرفه، فعال بودن و وجهه‌نماینده‌گی و ارتباط با مردم منطقه از طریق شبکه‌های اجتماعی و تشریح مسائل و تبیین عمومی ناظر به تصویب قوانین از جانب نمایندگان، می‌تواند به اعتمادافزایی کمک کند.

۳-۲. مشارکت

یکی از عواملی که می‌تواند سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی را بهبود بخشد، حضور و مشارکت مردم در روندهاست. این مشارکت از زمان انتخابات آغاز می‌شود و احساس آزاد و منصفانه بودن انتخابات

باعث افزایش اعتماد مردم می‌شود [۳۶]. اما نباید تصور کرد که مشارکت، فقط مربوط به زمان انتخاب نمایندگان است. بهبود سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی منوط به مشارکت دادن مردم در همه امور و وظایف نمایندگی است. فراتر از انتخابات نیز مهم است که روند مشارکت مردم در مجلس و قانونگذاری ادامه داشته باشد.

ابزارهای مختلفی وجود دارند که از طریق آنها مردم می‌توانند در روند قانونگذاری مشارکت کنند. از جمله این ابزارها می‌توان به ابتکار عام،^۱ ابتکار دستور جلسه،^۲ و توی مردمی^۳ اشاره کرد [۳۷].

۳-۳. از خودگذشتگی

اگر احساس عمومی این باشد که نمایندگان مجلس برای منافع فردی خود تلاش می‌کنند در این صورت سرمایه اجتماعی مجلس از دست می‌رود. برعکس، اگر برداشت مردم از مجلس و نمایندگان آن این باشد که از منافع خود گذشته‌اند و صرفاً برای منافع عمومی تلاش می‌کنند، سرمایه اجتماعی مجلس افزایش می‌یابد، البته باید توجه داشت که اقدامات نمایشی و صوری نمی‌تواند اعتماد مردم را جلب کند [۳۵].

مردم، از خودگذشتگی نمایندگان را از طریق روایت‌ها و تصویرهایی که از مجلس ارائه می‌شود، می‌سنجند. بنابراین لازم است شناختی مطلوب و خوشایند از مجلس در ذهن شهروندان حاصل شود. به این منظور، گزاره‌های زیر اهمیت دارد:

۳-۲-۱. تعهد و وظیفه‌شناسی نمایندگان مجلس: شهروندان انتظار دارند که مجلس کارکردهای خود را به‌خوبی انجام دهد. مجلس دو شأن تقنین و نظارت دارد. اگر باور عمومی این باشد که نمایندگان مجلس عزم جدی برای تأمین منافع مردم، تقنین و نظارت دارند، احتمالاً تصویر مجلس شورای اسلامی تا حد زیادی بهبود می‌یابد.

بازتاب رسانه‌ای فعالیت فوق‌العاده نمایندگان مجلس برای انجام وظیفه، کمک می‌کند که تصویر مثبتی از مجلس در ذهن‌ها شکل بگیرد، اما اگر ذهنیت مردم این باشد که نمایندگان به دنبال منافع فردی یا گروهی خود هستند و نظارت بر دولت نیز صوری و بی‌اثر است، سرمایه اجتماعی کاهش می‌یابد.

۳-۲-۲. کارشناسی پایه بودن طرح‌های مجلس: یکی از مواردی که مردم را مطمئن می‌کند هیچ منفعت اقتصادی یا گرایش سیاسی بر تصمیم‌گیری‌های نمایندگان اثرگذار نبوده، برخوردار بودن طرح‌ها از پشتوانه کارشناسی است. کارشناسی به این معناست که طرح‌ها و تصمیم‌های مجلس شورای اسلامی مبتنی بر مطالعه کافی و تخصصی باشد. این تصویر از مجلس شورای اسلامی اگر توسط اغلب مردم

1. Initiative
2. Agenda Initiative
3. People's veto
4. Symbolic representation

همانطور که توضیح داده شد نمایندگی نمادین به معنای این است که این فرد، نماینده تعدادی از مردم است. از کلمه «نمادین» را نباید به معنای ظاهری و نمایشی برداشت کرد.

این موضوع اهمیت تعامل و گرم ماندن ارتباطها برای حفظ سرمایه اجتماعی را نشان می دهد.

کارآمدی نهادهای عمومی برای حفظ اعتماد کافی نیست. ارتباطهای اجتماعی میان شهروندان و نهادهای عمومی در جلب و حفظ اعتماد نقش مهمی دارد [۳۹].

قوانین و ابزارهای قانونی برای برقراری ارتباط میان مردم و نمایندگان اهمیت دارد، اما از آن مهم تر، لزوم ایجاد تغییر فرهنگی به منظور تقویت روابط بین مردم و پارلمان است [۴۰]. برای حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی مجلس، لازم است نمایندگان، تعامل های غیررسمی با مردم را افزایش دهند. تعامل های غیررسمی به معنای همه تعامل ها و ارتباطهایی است که ناشی از الزام های اداری نیست و در چارچوب تشریفات رسمی صورت نمی گیرد. مثلاً دید و بازدید نهاد های خیریه، شنیدن شکایت های مردم در کوچه و خیابان، گفتگو در شبکه های اجتماعی، حضور در بین نمازگزاران مسجد و... این تعامل های غیررسمی و غیر اداری روابط بین نمایندگان و شهروندان را بهبود می بخشد و اعتماد آنها را جلب می کند.

نکته ای که وجود دارد این است که شهروندان به دلیل اینکه نمایندگان به مشکلات شخصی آنها رسیدگی می کنند، تمایل زیادی دارند با نمایندگان ارتباط برقرار کنند [۴۱]. این فرصت مناسبی است که بتوان ارتباط های غیررسمی میان مردم و نمایندگان را افزایش داد.

پذیرفته شود، سرمایه اجتماعی افزایش می یابد.

۲-۳-۲. حفظ نقش نمادین نمایندگی: یکی از مهم ترین کارویژه های مجلس، ایفای نمایندگی مردم است. نمایندگی نمادین^۴ به این معناست که مجلس حامل آرای مردم است و به نمایندگی از مردم، با حاکمیت گفتگو می کند. مهم است که مردم احساس کنند مجلس، حرف آنها را می زند و خواسته های آنها را در برابر دولت و سایر بخش های حاکمیت پیگیری می کند. حتی مهم است که مردم احساس کنند نهاد مجلس دارای استقلال، قدرت و شکوه است؛ زیرا این عظمت و جلال، از محترم و والا بودن مردم حکایت دارد.

از این جنبه، حتی کارکرد مجلس چندان مهم نیست؛ آنچه اهمیت دارد این است که آیا انتظار شهروندان از نقش نمادین پارلمان برآورده شده؟ و حس نماینده داشتن تأمین شده است؟ [۲۹] آیا شهروندان، پارلمان را به اندازه کافی قدرتمند تلقی می کنند؟ با توجه به این موضوع، مهم است که نماینده ای به مجلس راه یافته باشد که حامل تعداد کافی از آرای شهروندان باشد. نماینده ای که پشتوانه مردمی کافی نداشته باشد، نمی تواند نقش نمادین نمایندگی را ایفا کند. هرچه نمود نمادین مجلس پررنگ تر باشد، اعتماد و سرمایه اجتماعی بیشتری برای مجلس کسب می شود [۲۹].

۳-۴. تعامل غیررسمی

تمام تعریف ها از سرمایه اجتماعی به ارتباط میان افراد بازمی گردد [۳۸].

۴. بررسی سرمایه اجتماعی پارلمان های کشورهای منتخب

دموکراسی های جاافتاده تری دارند، بیشتر باشند. با این حال برخی از مطالعات و نظرسنجی های معتبر و جهانی نشان می دهد که موضوع پیچیده تر است. مثلاً آمارهایی که از اعتماد مردم جهان به پارلمان ها جمع آوری شده نشان می دهد که کشورهایی با پایین ترین کیفیت حکمرانی، توانسته اند اعتماد بیشتری را به پارلمان جلب کنند. شهروندانی که در کشورهایی با امید به زندگی پایین تر، مرگومیر کودکان بیشتر، کیفیت آب آشامیدنی و شاخص توسعه انسانی پایین تر، زندگی می کنند، اعتماد زیادی به پارلمان دارند. مثلاً ویتنام، بنگلادش، تانزانیا، اوگاندا، پاکستان اعتماد زیادی به پارلمان دارند (بین ۷۵ تا ۹۷ درصد) در حالی که میزان اعتماد شهروندان سوئیس، سوئد، دانمارک و فنلاند چیزی در حدود ۵۰ درصد است [۴۴].

از طرف دیگر، در کشورهای دموکراتیک و دارای حکمرانی خوب، شهروندان اعتماد کامل و زیادی به نهادهای دولتی و حکومتی ندارند. زیرا همیشه میزانی از بی اعتمادی به نهادهای حکمرانی یا حداقل بدبینی به منفعت طلبی حاکمان، برای سلامت مردم سالاری مفید است [۴۵]؛ چرا که باعث می شود سیاستمداران بیشتر مراقب رفتار و اقدامات خود باشند. سوءظن زیاد به نهادها، برای جامعه مضر است؛ اما به همان اندازه،

پارلمان، یکی از نمادهای مردم سالاری در حکومت است. هر چه بتوان وجه نمایندگی را در پارلمان تقویت کرد، احتمالاً در ایفای وظایف موفق تر خواهد بود. در سال های اخیر توجه به اعتماد سیاسی و سرمایه اجتماعی افزایش پیدا کرده است. زیرا در رابطه با زوال اعتماد سیاسی در کشورهای دموکراتیک، نگرانی عمومی پدید آمده است [۴۲]. در این شرایط، محققان در جستجوی عواملی هستند که باعث کاهش سرمایه اجتماعی می شود. مطالعه تطبیقی نهادهای قانونگذاری در کشورهای مختلف، می تواند نقش عوامل مختلف را در افزایش یا کاهش سرمایه اجتماعی آشکار کند.

موضوع اعتماد و سرمایه اجتماعی پیچیده است و عوامل مهمی در آن اثر دارد. مثلاً نابرابری در شرایط اقتصادی می تواند به افزایش بدبینی در میان اقشار ضعیف جامعه منجر شود [۴۳]. در نتیجه در کشورهایی که از نابرابری اقتصادی رنج می برند، سرمایه اجتماعی نهادهای حاکمیتی نیز ضعیف است. همچنین مطالعات کشورهای مختلف نشان می دهد که طول عمر یک نظام سیاسی، بر اعتماد عمومی اثر می گذارد. هر چه سابقه نظام سیاسی طولانی تر باشد، اعتماد بیشتری جلب می شود [۳۴]. بنابراین انتظار این است که سرمایه اجتماعی پارلمان هایی که

اطمینان کور به نهادها هم آسیب‌زاست [۴۴].

بنابراین بخشی از این بی‌اعتمادی به نهادهای حکومتی و از جمله پارلمان، طبیعی است و برای دموکراسی ضروری است. با این حال وضعیت کنونی جهان، فراتر از این حد مجاز بدبینی است و بی‌اعتمادی شدید نسبت به پارلمان‌ها وجود دارد [۴۶]. برخی عوامل باعث شده که مردم، به صورت مضاعفی نسبت به پارلمان بی‌اعتماد شوند.

تحقیقات نشان می‌دهد که در کشورهای مختلف به دلایل متفاوتی اعتماد مردم به پارلمان‌ها رو به کاهش است. برخی دلایل این مسئله به شرح زیر است:

■ در بلژیک مردم پارلمان را در کسری بودجه مقصر می‌دانند و به این دلیل نسبت به آن بی‌اعتماد شده‌اند [۴۷].

■ سرمایه اجتماعی پارلمان ایرلند به دلیل کم‌توجهی نمایندگان به موضوع‌های ملی و پرداختن به امور محلی، کاهش یافته است [۴۸].

■ مردم ایتالیا معتقدند که نمایندگان مجلس پنهان‌کاری زیادی دارند و بسیاری از این افراد به فساد آلوده شده‌اند [۴۹].

■ در سوئد به دلیل گسترش رسانه‌ها و آگاهی مردم از فسادهای سیاستمداران بی‌اعتمادی به پارلمان رشد کرده است [۵۰].

■ بحران اقتصادی بریتانیا، شهروندان این کشور را نسبت به پارلمان بی‌اعتماد کرده است [۵۱].

■ مردم کشور پرتغال از معدود ملت‌های اروپایی هستند که نسبت به پارلمان ابراز بی‌اعتمادی نمی‌کنند؛ اما چالش مجلس این کشور بی‌اعتنایی مردم به پارلمان است [۵۲].

در ادامه وضعیت سرمایه اجتماعی مجلس‌های قانونگذاری کشورهای مختلف را بررسی می‌کنیم. کشور بنگلادش، از این‌رو که یک جمهوری مسلمان آسیایی است به ایران شباهت‌هایی دارد و بنابراین ملاحظه وضعیت اعتماد به پارلمان در این کشور می‌تواند مهم باشد. سایر کشورهای آسیایی که در ادامه آمده‌اند پرسابقه‌ترین پارلمان‌ها را در جهان دارند و از این جهت که با افول سرمایه اجتماعی در مجلس قانونگذاری مواجه شده و برای آن تدابیری اندیشیده‌اند، در این گزارش بررسی می‌شوند.

به عنوان مثال یکی از ابزارهایی که در پارلمان‌ها برای تقویت سرمایه اجتماعی به کار گرفته شده، تقویت جایگاه «عریضه»^۱ است. عریضه در نظام حقوقی پارلمانی ایران، می‌تواند جایگاه مؤثرتری داشته باشد. در نظام‌های حقوقی دنیا، ارسال و دریافت عریضه به پارلمان، شکل‌ها

و شرایط گوناگونی دارد. حتی بر اساس نوع درخواست، ممکن است اسامی دیگری داشته باشد. به علاوه، در نظام‌های حقوقی مختلف نیز جایگاه و شرایط عریضه متفاوت است. اما در همه انواع عریضه، آغاز یک درخواست از سوی مردم وجود دارد. در این گزارش، هر جا از عریضه نام برده شده، به معنای درخواست‌نامه‌ای است که از سوی مردم به مجلس ارسال می‌شود. یادآوری می‌شود که اولاً عریضه به پارلمان، با عریضه به دادگستری (که اصطلاح رایج‌تری است) خلط نشود؛ ثانیاً عریضه‌ای که در اینجا پیشنهاد شده، با عریضه‌ای که در دیگر کشورها مانند فرانسه، آلمان و... وجود دارد، از نظر شرایط و کارکردها و جایگاه، متفاوت است. تفصیل این موضوع، دقت نظر حقوقی می‌طلبد که از بحث سرمایه اجتماعی کمی خارج است.

۱-۴. بنگلادش

بنگلادش در جنوب آسیا قرار دارد و مجلس این کشور با نام «جاتیا سنگساد»^۲ شناخته می‌شود. نهاد قانونگذاری بنگلادش تا سال ۱۹۹۱ قدرت و مشروعیت کمی داشت. زیرا از یک طرف اعضای آن با دخالت نیروهای نظامی تعیین می‌شدند و از طرف دیگر دولت برای اداره کشور نیاز چندانی به تأیید پارلمان نداشت. این دو عامل باعث شده بود که پارلمان از سوی مردم و نخبگان نادیده گرفته شود، اما اصلاحاتی که در ساختار مجلس بنگلادش صورت گرفت این وضعیت تغییر کرد و اکنون بیشتر از قبل مورد توجه است [۱۸]. مجلس قدرتمندتر، بیشتر مورد اعتماد مردم قرار می‌گیرد و ظرفیت تولید سرمایه اجتماعی بیشتری دارد.

علی‌رغم این تغییرات، باز هم مردم بنگلادش از عملکرد مجلس راضی نیستند. تحقیقات نشان می‌دهد که سطح اعتماد مردم به مجلس در بنگلادش کم است. آمارها در مورد اعتماد مردم به اقشار مختلف، نشان می‌دهد که نمایندگان مجلس، رتبه دوم بی‌اعتمادی را در بین قشرهای جامعه کسب کرده‌اند. مردم فقط به قشر پلیس است که بیش از نمایندگان مجلس بی‌اعتماد هستند [۱۸]. این وضعیت کار را برای مجلس دشوار کرده است.

۲-۴. مجلس هلند

پارلمان هلند^۳ ساختار مناسبی برای کسب و حفظ سرمایه اجتماعی ندارد. زیرا به دلیل نظام انتخاباتی «دی‌هوند»^۴ نیمی از اعضای مجلس توسط مردم انتخاب نمی‌شوند،^۵ تعداد نمایندگان نسبت به جمعیت

1. Petition

شایان یادآوری است که معادل‌های فارسی گوناگونی برای Petition در نظر گرفته شده است. اما نویسنده، کلمه «عریضه» را برگزیده که بیش از سایر معادل‌ها به کار گرفته شده است و سابقه تاریخی نیز در ایران دارد. در حال حاضر، عریضه در مفهوم رایج حقوقی، به معنای آغاز اقامه دعوا از سوی خواهان علیه خواننده از طریق نظام دادگستری است. اینجا قطعاً منظور آن عریضه یا دادخواست نیست و فقط اشتراک لفظی در اینجا وجود دارد.

2. Jatiya Sangsad

3. Tweede Kamer der Staten-Generaal

4. D'hondt

۵. در این روش انتخاباتی، بخشی از نمایندگان، توسط احزاب انتخاب می‌شوند و افرادی به مجلس راه می‌یابند که حائز آرای مردمی نبوده‌اند.

همه‌پرسی شوند، اجرای طرح متوقف می‌شود. سپس ۶ هفته مهلت داده می‌شود و اگر در این ۶ هفته، ۶۰۰ هزار امضا جمع شود، همه‌پرسی برای الغای طرح مذکور برگزار می‌شود. سرنوشت نهایی قانون مصوب مجلس را همه‌پرسی معین می‌کند و اگر اکثریت مردم به الغای آن قانون رأی بدهند، در این صورت قانون مصوب مجلس و تو می‌شود.

۳-۲-۴. تعریف امکان ارائه طرح قانونی توسط مردم، برخلاف وتوی مردمی که قانونی را ملغی می‌کند، ارائه طرح مردمی، روند تصویب یک قانون توسط مردم را آغاز می‌کند. بر این اساس اگر ۴۰ هزار نفر از مردم طرحی را امضا کنند، این طرح در دستور کار پارلمان قرار می‌گیرد. از سال ۲۰۰۶ این نوع طرح‌ها به مجلس راه یافته‌اند و توسط مجلس بررسی می‌شود [۱۹].

۴-۲-۴. استفاده بیشتر از رسانه‌های جدید توسط مجلس و نمایندگان. نمایندگان از شبکه‌های اجتماعی برای ارتباط با مردم استفاده می‌کنند و از طرف دیگر بحث‌های جاری در صحن مجلس و کمیسیون‌ها از طریق اینترنت به صورت زنده برای مردم پخش می‌شود [۱۹]. در پیش گرفتن این راهکارها باعث شده که اعتماد مردم به نمایندگان و نهاد مجلس افزایش یابد و سرمایه اجتماعی نهاد قانونگذاری بیش از پیش شود. توجه به تجربه پارلمان هلند می‌تواند برای مجلس شورای اسلامی مفید بوده و الگوی مؤثری برای افزایش سرمایه اجتماعی این نهاد باشد.

۳-۴. پارلمان فنلاند

پارلمان فنلاند «دوسکونتا»^۳ مانند اغلب کشورهای اروپایی نوردیک،^۴ مورد اعتماد مردم است و سرمایه اجتماعی بالایی دارد. سرمایه اجتماعی نهاد قانونگذاری فنلاند حتی بیش از دولت و احزاب سیاسی این کشور است [۳۰]. بررسی ساختار مجلس فنلاند نشان می‌دهد که این ساختار برای کسب سرمایه اجتماعی مناسب نیست و سرمایه اجتماعی بالای این نهاد را باید در جایی دیگر خارج از ساختار این نهاد جستجو کرد. معمولاً گفته می‌شود که گشودگی^۵ پارلمان در افزایش سرمایه اجتماعی بسیار مؤثر است. بسیاری از پارلمان‌های دنیا با ارتقای گشودگی، توانسته‌اند ارتباط بهتری با شهروندان برقرار کنند و سرمایه اجتماعی خود را افزایش دهند، اما پارلمان فنلاند در عمل به اندازه واتیکان بسته و محرمانه است [۳۰]. نشانه‌ای هم مبنی بر تغییر ساختاری این نهاد برای ارتقای گشودگی به چشم نمی‌خورد. بنابراین این عامل در سرمایه اجتماعی این نهاد تأثیر نداشته است.

عامل دیگری که به افزایش سرمایه اجتماعی پارلمان‌ها کمک می‌کند، مشارکت دادن مردم در روند تصمیم‌سازی و قانونگذاری است. پارلمان

کشور کم است و این افراد منطقه‌های جغرافیایی را نمایندگی نمی‌کنند. به علاوه مصوبات پارلمان می‌تواند توسط مجلس علیاً کاملاً و تو شود. قاعدتاً این موارد باعث کاهش سرمایه اجتماعی می‌شود؛ اما در عمل، اعتماد و سرمایه اجتماعی نهاد مجلس و نمایندگان هلند بالاست و نشانه‌ای هم از زوال سرمایه اجتماعی مشاهده نمی‌شود. چند عامل باعث می‌شود که علی‌رغم ساختار مجلس هلند، سرمایه اجتماعی این نهاد کاسته نشود:

اول اینکه انتظار مردم از مجلس زیاد نیست. مردم انتظار ندارند نمایندگان مجلس، نقش نمایندگی حوزه انتخاباتی را ایفا کنند. دومین عامل به ارتباط قوی نمایندگان مجلس با مردم باز می‌گردد. علی‌رغم اینکه به صورت سازمانی الزامی برای ارتباط نمایندگان با مردم وجود ندارد، نمایندگان مجلس به صورت فردی، خیلی جدی و قوی با مردم تعامل برقرار می‌کنند. آنها ساعت‌های زیادی را صرف تماس و گفتگو با شهروندان می‌کنند، زمان فراوانی برای رسیدگی به عریضه‌های شکایت شهروندان اختصاص می‌یابد و بخش مهمی از وقت مجلس معطوف به بررسی درخواست‌های قانونگذاری شهروندان می‌شوند [۱۹]. همه این موارد باعث شده که سرمایه اجتماعی پارلمان هلند بالا باشد.

در پارلمان هلند، دو نوع عریضه دریافت می‌شود. اول تظلم‌خواهی و شکایت‌های فردی است که «دادخواست»^۲ نامیده می‌شود. افراد یا گروه‌ها نسبت به اقدام دستگاه اجرایی به مجلس شکایت می‌کنند. دومین نوع عریضه مربوط به قانونگذاری و سیاستگذاری است. این عریضه، پیشنهادی مردم برای ایجاد یک قانون یا سیاست جدید است که در مجلس هلند بررسی می‌شود و در صورتی که رأی بی‌اورد تبدیل به قانون می‌شود [۱۹].

با اینکه پارلمان هلند جزو معدود مجالسی است در دنیا که دچار زوال سرمایه اجتماعی نشده، اما برای بهبود ارتباط مردم و نمایندگان، اصلاحاتی در حال پیگیری است. مهم‌ترین مواردی که در حال پیگیری است عبارتند از:

۱-۲-۴. تغییر سیستم انتخاباتی در جهت تقویت نمایندگی مردم از سوی نمایندگان پارلمان [۱۹]. زیرا اکنون، نمایندگان مجلس، بیشتر حزب متبوع خود را نمایندگی می‌کنند و این موضوع ارتباط مستقیم میان مردم و نمایندگان را کاهش می‌دهد.

۲-۲-۴. تعریف وتوی مردمی که در آن امکان برگزاری همه‌پرسی برای ملغی کردن مصوبه مجلس وجود داشته باشد. بر این اساس اگر پس از تصویب یک قانون در مجلس، ۴۰ هزار نفر ظرف ۳ هفته خواهان

1. Eerste Kamer der Staten-Generaal

2. Verzoekschrift

3. Eduskunta

۴. اصطلاح کشورهای نوردیک The Nordic countries اشاره به منطقه و فرهنگ شمال اروپا دارد. دانمارک، فنلاند، ایسلند، نروژ و سوئد و نیز جزایر فارو و گرین‌لند و منطقه خودمختار آلاند کشورهای نوردیک هستند. این کشورها سبک زندگی، تاریخ، مذهب و ساختار اجتماعی مشابهی دارند. اتحادیه‌های سیاسی و سایر نهادهای ارتباطی در این کشورهای سابقه طولانی دارند.

5. Openness

بیاورد و در سطح کشورهای دنیا این میزان ارتباط نمایندگان پارلمان با مردم کم‌نظیر است [۳۰].

با این توضیح مشخص می‌شود که اعتماد و سرمایه اجتماعی پارلمان فنلاند، وابسته به اعتماد مردم به تک‌تک نمایندگان است. سایر ابزارهای مولد سرمایه اجتماعی نتوانسته به اندازه فعالیت شخصی نمایندگان مؤثر باشد. به همین دلیل است که وقتی در پاییز سال ۲۰۰۹ فاش شد برخی از اعضای پارلمان از منابع اعلام نشده برای تبلیغات انتخاباتی استفاده کرده‌اند، میزان اعتماد به پارلمان از ۶۰ درصد به ۵۳ درصد سقوط کرد [۳۰]. این رخداد نیز نشان می‌دهد که چطور افت و خیز اعتماد به نمایندگان بر سرمایه اجتماعی پارلمان فنلاند اثر گذار است. در جمع‌بندی باید گفت پارلمان فنلاند نتوانسته به صورت نظام‌مند سرمایه اجتماعی کسب کند. بیشتر سرمایه اجتماعی نهاد قانونگذاری فنلاند ناشی از فعالیت فردی نمایندگان است. نمایندگان توانسته‌اند ارتباط مناسب و قوی‌ای با مردم برقرار کنند و به این وسیله سرمایه اجتماعی مجلس را نیز افزایش دهند.

۴-۴. فرانسه

نظرسنجی‌ها نشان می‌دهد که پارلمان در کشور فرانسه جایگاه مناسبی در افکار عمومی ندارد. شاید یکی از علت‌ها این باشد که پارلمان این کشور یکی از ضعیف‌ترین پارلمان‌های اروپا از نظر اختیارات است. در جمهوری پنجم فرانسه، قانون اساسی بر اساس نظام نیمه‌ریاستی طراحی شد. در نتیجه پارلمان فرانسه از جایگاهی که در نظام پارلمانی جمهوری چهارم داشت سقوط کرد و تضعیف شد. در حال حاضر رئیس‌جمهور مهم‌ترین فرد انتخابی در فرانسه است [۴۱].

آمارها نشان می‌دهد که میزان بی‌اعتمادی مردم به پارلمان فرانسه در دهه‌های اخیر بیشتر شده است [۴۱]. به نظر می‌رسد کاهش ارتباط نمایندگان با مردم، باعث شده که بی‌اعتمادی مردم به پارلمان افزایش یابد. برخی از عواملی که باعث دور شدن مردم از نمایندگان شده است به این شرح هستند:

۱-۴-۴. شکاف اجتماعی اقتصادی میان مردم و نمایندگان:

موضوع مهمی که ارتباط نمایندگان با مردم را دچار اشکال جدی کرده، شکاف اجتماعی اقتصادی با مردم است. نمایندگان مجلس فرانسه بیش از هر کشور اروپایی دیگری از طبقه خاص هستند و از نظر سن، جنسیت، شغل و قومیت، کمترین سنخیت را با عموم مردم دارند. مردم فرانسه معتقدند که این طبقه حاکمان، تجربه مردم عادی را ندارند و نمی‌توانند پاسخگوی وعده‌های خود باشند [۵۳].

۲-۴-۴. محدود شدن عریضه در قانون فرانسه:

اساسی فرانسه در سال ۱۷۹۱، به شهروندان این حق را می‌داد تا به صورت فردی نزد نهادهای قانونی عریضه ثبت کنند، اما به تدریج این وضعیت تغییر پیدا کرد و ثبت و میزان اثرگذاری عریضه در پارلمان، سخت‌تر و محدودتر شده است. در جمهوری پنجم، ثبت عریضه همچنان به رسمیت

فنلاند از این ابزار نیز بی‌بهره است و فرهنگ حاکم برای تصمیم‌سازی، کاملاً نخبه‌گرایانه است. مجلس به صورت ساختاری، مردم را در سیاستگذاری دخالت نمی‌دهد و کمیسیون‌ها صرفاً از نخبگان برای تصمیم‌سازی استفاده می‌کند [۳۰]. در پارلمان فنلاند، کمیته‌ای برای دریافت عریضه در نظر گرفته نشده است و از این نظر ارتباط این پارلمان با جامعه مدنی ضعیف است. اصولاً پارلمان، مردم را به عنوان شریک در سیاستگذاری تلقی نمی‌کند [۳۰].

عامل دیگری که در بسیاری از کشورها به عنوان مولد سرمایه اجتماعی معرفی می‌شود، نظام حزبی قوی است. در فنلاند نظام حزبی سابقه طولانی دارد. با این حال این احزاب رو به اضمحلال هستند. در ظاهر، این احزاب همچنان فعال هستند و ۶ درصد مردم فنلاند عضو حزب هستند. این آمار بالاتر از متوسط جهان است و ظاهراً تبه این کشور را در فعالیت حزبی بالا می‌برد، اما این آمار اولاً نسبت به دهه ۱۹۷۰ میلادی که ۱۸ درصد مردم عضو حزب بودند، کاهش داشته و ثانیاً تنها ۲ درصد از مردم فنلاند عضو فعال حزب هستند و سایر افراد یا عضو نیستند و یا فعالیتی ندارند. فنلاند یک نمونه از کشورهایی است که زوال حزب را تجربه می‌کند [۳۰]. با این توصیف می‌توان گفت سرمایه اجتماعی مجلس فنلاند، وابسته به احزاب هم نیست. بنابراین کسانی که تصور می‌کنند با حزبی شدن نظام انتخاباتی ایران، احتمالاً سرمایه اجتماعی مجلس افزایش پیدا می‌کند، خوب است به تجربه فنلاند توجه کنند و متوجه باشند که دیگر، حزب ابزار مناسبی برای جلب اعتماد و کسب سرمایه اجتماعی به‌شمار نمی‌رود.

پس نه گشودگی، نه احزاب و نه مشارکت دادن مردم در تصمیم‌سازی‌ها، هیچ‌کدام نقشی در افزایش سرمایه اجتماعی مجلس قانونگذاری فنلاند نداشته‌اند. بیش از هر چیز، سرمایه اجتماعی این نهاد مدیون فعالیت شخصی نمایندگان برای ارتباط با مردم است. این ارتباط‌ها سرمایه اجتماعی فراوانی را برای نمایندگان و مجلس به ارمغان می‌آورد.

برای مثال در برنامه سالیانه پارلمان فنلاند، در ماه سپتامبر یک «روز باز» ثبت شده که در آن روز، شرایط برای حضور شهروندان در پارلمان فراهم‌تر است. همچنین مدارس به صورت الکترونیکی درخواست بازدید از پارلمان را ثبت می‌کنند. در برنامه‌ای دیگر، کمیسیون‌های تخصصی پارلمان در فصل تابستان برای بررسی و حقیقت‌یابی به نقاط مختلف کشور فنلاند سفر می‌کنند و نظرات گروه‌های محلی را استماع می‌کنند [۳۰].

فنلاند یکی از بالاترین میزان دسترسی به اینترنت را در بین کشورهای جهان دارد و نمایندگان از طریق فضای مجازی به صورت شخصی با گستره زیادی از مردم ارتباط برقرار می‌کنند. این ارتباط اغلب از طریق صفحه موجود در پایگاه اینترنتی پارلمان انجام می‌گیرد. با این حال نمایندگان از طریق توئیتر و فیس‌بوک هم با شهروندان ارتباط دارند. این ارتباط توانسته سرمایه اجتماعی زیادی برای نمایندگان به ارمغان

نسل جوان آلمان احساس می‌کرد که نمایندگان مجلس، پاسخگوی دغدغه‌های آنها نیستند. در سال ۱۹۹۰ که آلمان شرقی و غربی یکی شدند، چالش‌ها افزایش یافت. اقلیت قابل توجهی از مردم آلمان شرقی سابق، اعضای مجلس که در آلمان غربی بودند را نماینده خود تلقی نمی‌کردند [۵۴]. دلایل تاریخی دیگری نیز وجود داشت که سرمایه اجتماعی پارلمان آلمان را کاهش می‌داد. بوندستاگ از قدیم به دلیل اینکه تصمیم‌سازی‌های خود را به کمیسیون‌ها منحصر کرده و توجهی به گفتگوی عمومی ندارد مورد انتقاد بود. برای رفع این عوامل، اصلاحاتی در پارلمان صورت گرفت. با این حال، از نظر فرهنگی، بوندستاگ از آن دسته پارلمان‌هایی است که برای قانونگذاری به شدت به کمیسیون‌ها متکی است [۵۴] و این ارتباط مردم و مجلس را دشوار می‌کند. با اینکه بوندستاگ نسبت به سال ۱۹۶۰، حرفه‌ای‌تر، گشوده‌تر، شفاف‌تر و فعال‌تر شده است و با اینکه سطح اطلاعات آلمانی‌ها بالاتر رفته، اما اعتماد به پارلمان کاهش یافته است [۲۹].

برای بازیابی سرمایه اجتماعی، بوندستاگ تلاش کرد که با تقویت و نوسازی عریضه، ارتباط مردم با پارلمان را تقویت کند. در واقع، عریضه، گسترده‌ترین ابزار فعال در ارتباط میان پارلمان آلمان و مردم است و استفاده از این ابزار در حال افزایش است [۵۴].

در قانون اساسی آلمان، به شهروندان این حق اعطا شده که به صورت فردی یا گروهی عریضه‌ای ثبت کنند که در آن درخواست یا شکایتی مطرح شده است. فرایند ثبت عریضه نیز بسیار تسهیل شده است. به همین دلیل میزان زیادی عریضه در پارلمان این کشور ثبت شده است. در سال ۲۰۰۹ نزدیک به ۱۹ هزار عریضه ثبت شده بود؛ در حالی که در همان سال در پارلمان انگلستان چیزی حدود ۴۰۰ عریضه دریافت کرد [۵۵].

بر اساس ماده (۱۷) قانون اساسی آلمان افراد اجازه دارند عریضه را به پارلمان ارسال کنند. تنها عریضه‌هایی مورد توجه پارلمان قرار می‌گیرند که به روابط بین مردم و حکومت مربوط باشند، نه اینکه به منازعه‌های بین افراد خصوصی برگردد. همچنین شهروندان نمی‌توانند عریضه‌ای ارسال کنند که در آن دریافت اطلاعات یا انتشار نظر درخواست شده باشد. عریضه صرفاً از افراد دارای هویت آشکار پذیرفته می‌شود. اشخاص و یا گروه‌های شناسایی شده مانند شرکت‌ها، گروه‌های منفعت‌آو خیریه‌ها پذیرفتنی است [۵۴].

بر اساس بخش سی^۴ اصل چهارم و پنجم قانون اساسی آلمان، کمیته عریضه که از اعضای منتخب بوندستاگ تشکیل شده به عریضه‌های واصله اعم از شکایت یا پیشنهاد طرح رسیدگی می‌کنند [۵۴]. این کمیته موظف است که عریضه‌ها را دریافت و به نتیجه رسیدن آن را پیگیری کند.

شناخته شده، اما طرح عریضه به صورت مستقیم در صحن علنی ممنوع شده است. در نظر گرفتن برخی شرایط قانونی برای ثبت عریضه باعث شده که تعداد آنها به سرعت کم شود. به طوری که در دهه ۱۹۸۰ میلادی حدود ۸۰ عریضه، در دهه ۱۹۹۰ بیست عریضه و در دهه اول قرن ۲۱ صرفاً دو عریضه ثبت شده است [۴۱]. در حالی که کشورهای دیگر مثل آلمان و ولز، تلاش کرده‌اند که امکان ارائه عریضه‌های قانونی را تقویت کنند و به این وسیله امکان ارتباط و حضور بهتر و بیشتر مردم در پارلمان را فراهم کنند.

۳-۴-۴. بر اساس قانون اساسی فرانسه، نمایندگان، بیشتر ملی هستند تا نماینده حوزه انتخاباتی. همین موضوع ارتباط مردم و نمایندگان مجلس را کاهش می‌دهد. به صورت نهادی از نمایندگان انتظار می‌رود که منافع ملی را در نظر بگیرند و منافع منطقه‌ای و حوزه انتخاباتی را پیگیری نکنند [۴۱]. این موضوع ممکن است در راستای تقویت منافع ملی باشد، ولی به هر حال باعث کم شدن ارتباط نمایندگان و مردم می‌شود. معمولاً مردم به نمایندگانی اعتماد می‌کنند که منافع محلی و منطقه‌ای آنها را در مجلس پیگیری کند.

۵-۴. ایالات متحده

سرمایه اجتماعی حکومت آمریکا در دهه‌های اخیر کاهش شدیدی را تجربه می‌کند. مؤسسه گالوپ^۱ از سال ۱۹۷۲ تا کنون اعتماد مردم به بخش‌های مختلف حاکمیت آمریکا را می‌سنجد. در آن سال‌ها تقریباً اعتماد مردم به بخش‌های مختلف زیاد بود و سه بخش حاکمیتی آمریکا تقریباً سرمایه اجتماعی یکسانی داشت. بر اساس گزارش مؤسسه گالوپ، در سال ۱۹۷۲ اعتماد مردم به بخش قضایی ۶۶ درصد، به دولت ۷۳ درصد و به بخش قانونگذاری ۷۲ درصد بود، اما به تدریج و در سال‌های بعد که این نظرسنجی تکرار شد، این آمار بسیار تغییر کرد. در سال ۲۰۱۴ اعتماد به بخش قضایی کمی کاهش یافت و به ۶۱ درصد رسید. بخش مجریه کاهش بیشتری را تجربه کرد و ۴۳ درصد مردم به آن اعتماد داشتند. بدتر از همه کنگره بود که فقط توانست ۲۸ درصد اعتماد مردم را جلب کند. یک نفر از هر پنج نفر آمریکایی که در نظرسنجی شرکت کرده بودند گفتند که هیچ اعتمادی به بخش قانونگذاری حکومت ندارند [۲۲]. این موضوع نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی کنگره ایالات متحده به شدت از دست رفته است.

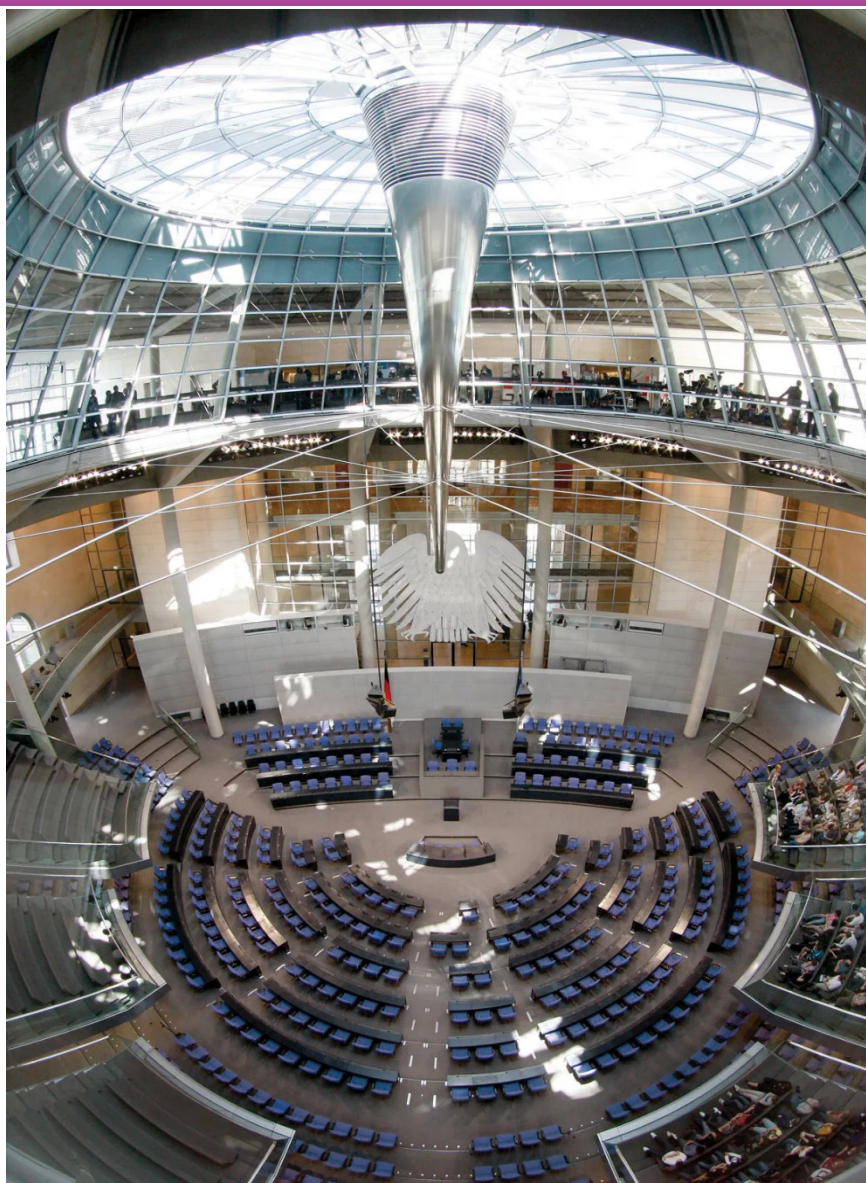
۶-۴. آلمان

سرمایه اجتماعی پارلمان آلمان (بوندستاگ)^۲ فراز و فرود زیادی داشته است. پس از جنگ جهانی دوم و در دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ اطمینان مردم به بوندستاگ و سایر نهادهای دموکراتیک افزایش یافت، اما در دهه ۱۹۷۰ بدبینی عمومی نسبت به نهاد قانونگذاری افزایش یافت.

1. Gallup
2. Bundestag
3. Interest groups
4. C

تصویر ۱. گنبد شیشه‌ای ساختمان رایشتاگ

گنبد شیشه‌ای ساختمان رایشتاگ^۱ که سقف کریستالی و ستون آینه‌های آن، شفافیت و نظارت مردمی را به نمایندگان یادآوری می‌کند. زیر این گنبد شیشه‌ای مذاکرات مجلس برگزار می‌شود و ستون آینه‌ها تصویر مردمی که مشغول بازدید از ساختمان مجلس هستند را بازتاب می‌دهد. همچنین نمایندگان اگر به بالای سر خود نگاه کنند، می‌توانند بازدیدکنندگان که به صندلی‌های مجلس خیره شده‌اند را ببینند. این تصویر به نمایندگانی که مشغول تصمیم‌گیری هستند یادآوری می‌کند که خاستگاه قدرت مجلس، مردم است و رفتار و تصمیم‌های آنها زیر نظر مردم است.

جمهوریت بوده است؛ اما این سابقه طولانی نتوانسته باعث جلب اعتماد مردم شود. بخشی از این بی‌اعتمادی به کمبود مشروعیت نهادهای حاکمیتی بر می‌گردد که میراث بی‌اعتمادی تاریخی مردم به طبقه حاکم در ایتالیا است [۴۰].

۷-۴. ایتالیا

مجلس نمایندگان ایتالیا^۲ سرمایه اجتماعی پایینی دارد و علی‌رغم تمام تلاش‌ها و اصلاحات، همچنان نتوانسته اعتماد مردم را به دست آورد [۴۰]. در تاریخ معاصر این کشور، پارلمان مرکز دموکراسی و نماد

1. Reichstagsgebäude
2. Camera Dei Deputati

اجازه داده طرحی که با امضای ۵۰ هزار نفر از شهروندان پشتیبانی می‌شود، توسط مجلس اعلام وصول شود. این نوع ارائه طرح به مجلس تحت عنوان «طرح قانونی عموم»^۱ شناخته می‌شود. این طرح‌ها در کنار طرح‌ها و لایحه‌ها، در مجلس بررسی می‌شوند [۴۰] و در صورتی که بتوانند رأی نمایندگان مجلس را کسب کنند، تبدیل به قانون می‌شوند. ۳-۷-۴. **عریضه:** بر اساس اصل پنجاهم قانون اساسی، شهروندان می‌توانند با ثبت عریضه، مطالبات خود از دولت را ابراز کنند. عریضه‌های ثبت شده در چند سال اخیر در ایتالیا چند برابر شده‌اند [۴۰].

با اینکه عریضه و طرح قانونی عموم به صورت گسترده توسط شهروندان استفاده می‌شود، هر زمان نتوانسته‌اند از پشتیبانی احزاب سیاسی یا سایر بازیگران ذی‌نفوذ برخوردار شوند، منجر به نتیجه نشده‌اند [۴۰]. این موضوع تا حدی باعث ناکارآمدی این ابزارها در برقراری ارتباط میان مردم و مجلس شده است. در نتیجه پس از ۲۰ سال تلاش برای بهبود سرمایه اجتماعی پارلمان ایتالیا، همچنان فاصله میان مردم و مجلس قابل توجه است [۴۰]. به نظر می‌رسد سه عامل باعث شده که تلاش‌ها برای افزایش سرمایه اجتماعی پارلمان ایتالیا ناکام بماند: اول، شیوه برگزاری جلسات استماع و طرح سؤال؛ دوم، تعامل کم رأی‌دهندگان و نمایندگان از طریق اینترنت و تأثیر محدود عریضه‌ها؛ سوم، سوءاستفاده اعضا و گروه‌های مجلس از منابع عمومی [۴۰]. این موارد باعث شده که تلاش‌ها برای بهبود سرمایه اجتماعی پارلمان ایتالیا چندان موفق نباشد.

۸-۴. ایران

در مورد سنجش سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی، لازم است کار مستقل و دقیقی صورت بگیرد. در غیاب این سنجش، به نظر سنجی مؤسسه «پیمایش جهانی ارزش‌ها»^۲ استناد می‌شود. این مؤسسه به صورت مرتب داده‌ها در حوزه سرمایه اجتماعی را از سراسر جهان جمع‌آوری می‌کند. در تحلیل سال ۲۰۲۱، اعتماد مردم ایران به مجلس شورای اسلامی نیز سنجیده شد و در جدول ۱، می‌توان آن را با سایر کشورها مقایسه کرد. بر اساس آمار این مقایسه جهانی، بیش از ۶۰ درصد مردم ایران به مجلس شورای اسلامی، اعتماد زیاد و خیلی زیاد دارند. این اعتماد نزدیک به دو برابر میانگین جهانی است.

۳۴ درصد مردم ایران اعلام کرده‌اند که به مجلس کم اعتماد دارند و یا بی‌اعتمادند. در سطح جهانی، ۵۹ درصد مردم دنیا به مجلس بی‌اعتماد یا کم‌اعتماد هستند. بنابراین تعداد افراد بی‌اعتماد یا کم‌اعتماد به مجلس شورای اسلامی، تقریباً نصف میانگین جهانی است.

با توجه به این آمار به نظر می‌رسد که وضعیت سرمایه اجتماعی پارلمان ایران نسبت به سایر پارلمان‌های دنیا بدتر نیست، البته برای بهبود سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی لازم است تلاش‌ها ادامه پیدا کند.

یک عامل مهم دیگر در کاهش سرمایه اجتماعی نهاد پارلمان، منفی شدن تصویر عمومی این نهاد است [۴۰]. رسانه‌ها به صورت مرتب تصویر منفی از نمایندگان مجلس بازتاب می‌دهند. این تصویر از یکسو کوتاهی نمایندگان برای ایفای وظایفشان را به نمایش می‌گذارد و از سوی دیگر، فعالیت فوق‌العاده آنها را برای حفظ جایگاه و امتیازهای نمایندگی. این دو تصویر متضاد که در رسانه‌ها بازتاب پیدا می‌کند تصویری منفی از مجلس به نمایش می‌گذارد. یک بخش از خبرهای مجلس، تصویری است که صحن خالی و بسیار بزرگ مجلس را نمایش می‌دهد که نمایندگان مجلس بدون هیچ توجیهی روی صندلی‌های خود حاضر نیستند و بخشی دیگر از خبرها مربوط به فعالیت فوق‌العاده نمایندگان مجلس برای حفظ منافع فردی از طریق رایزنی است [۴۰]. هنگام سؤال از دولت زمان خوبی است که این تصویر رسانه‌ای از پارلمان ایتالیا را ببینیم. جلسه سؤال از وزیر، به صورت زنده از تلویزیون پخش می‌شود و در این جلسه‌ها نخست‌وزیر هم معمولاً حضور پیدا می‌کند. تصویری که از مجلس دیده می‌شود این است که نماینده سؤال‌کننده در سالن بزرگ، به تنهایی مشغول سؤال کردن است و روبروی او نیز وزیر، در وسط سالن پشت میزی نشسته و پاسخ می‌دهد. در آن سو، نمایندگان مجلس با شور و حرارت مشغول رایزنی هستند تا منافع شخصی خود را تأمین کنند و مثلاً بودجه پارلمان افزایش یابد [۴۰]. تضاد بین آن فعالیت بی‌رمق سؤال از وزیر و فعالیت پر نشاط نمایندگان برای کسب منافع شخصی، تصویری بی‌اعتمادکننده از مجلس مخابره می‌کند و باعث بی‌اعتمادی مردم می‌شود.

پارلمان ایتالیا ظرفیت‌هایی دارد که می‌تواند به بهبود سرمایه اجتماعی کمک کند. این ابزارها باعث ارتباط بهتر مردم با پارلمان می‌شود:

۱-۷-۴. **همه پرس‌ی:** یکی از راه‌های ارتباط مردم ایتالیا با پارلمان «همه پرس‌ی ملغاکننده قوانین» است. این نوع همه پرس‌ی بارها در ایتالیا استفاده شده است [۵۶]. مردم ایتالیا اجازه دارند پس از اجرای یک قانون و مشاهده خوبی‌ها و بدی‌های آن، آن را بررسی و سپس لغو کنند. بر اساس اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی این کشور، توی مردمی به شکل همه پرس‌ی ملغاکننده می‌تواند یک قانون عادی در حال اجرا را لغو کند. نسخ این چنینی قانون ممکن است به صورت کلی یا جزئی باشد و درخواست و تو باید توسط پانصد هزار شهروند یا پنج شورای استان یا منطقه صورت گیرد. انجام این فرایند به واسطه اینکه دیوان قانون اساسی این کشور پیشاپیش مطابقت همه پرس‌ی پیشنهادی را با قانون اساسی بررسی می‌کند محدود شده است. در ضمن برای قوانین مالیاتی، بودجه‌ای، عفو عمومی و تصویب پیمان‌های بین‌المللی، انجام همه پرس‌ی ملغاکننده پذیرفته نیست [۵۷].

۲-۷-۴. **طرح قانونی عموم:** قانون اساسی ایتالیا در اصل هفتادم،

1. Popular Legislative Initiative
2. WVS

جدول ۱. سنجش اعتماد مردم به مجلس در کشورهای مختلف (مرتب شده بر اساس نام کشور)

کشورها	بدون پاسخ	نمی‌دائم	ابراز بی‌اعتماد کامل به پارلمان	ابراز اعتماد کم به پارلمان	ابراز اعتماد زیاد به پارلمان	ابراز اعتماد بسیار زیاد به پارلمان
اتیوپی	۰,۵	۱۴,۱	۱۹,۶	۱۹,۵	۳۱,۳	۱۵,۰
اردن	-	۶,۱	۶۶,۴	۱۷,۵	۷,۰	۳,۰
استرالیا	۱,۰	-	۱۷,۲	۵۴,۲	۲۳,۸	۳,۸
اکوادور	-	۰,۸	۴۰,۱	۳۷,۴	۱۹,۹	۱,۸
اندونزی	۰,۲	۰,۹	۱۱,۳	۳۶,۷	۳۵,۸	۱۵,۰
ایالات متحده	۱,۵	-	۲۳,۶	۶۰,۱	۱۳,۰	۱,۸
ایران	۰,۷	۱,۳	۲۰,۳	۱۴,۱	۴۳,۶	۱۹,۹
آرژانتین	۰,۳	۴,۵	۳۳,۲	۴۱,۶	۱۹,۰	۱,۳
آلمان	۰,۷	۳,۸	۱۰,۹	۴۲,۴	۳۸,۰	۴,۳
برزیل	۰,۴	۲,۶	۶۰,۸	۲۰,۶	۱۴,۴	۱,۳
بنگلادش	۰,۴	۲,۴	۶,۲	۱۶,۲	۴۵,۴	۲۹,۳
بولیوی	۰,۲	۴,۷	۳۸,۸	۴۶,۹	۶,۶	۲,۶
پاکستان	۰,۵	۹,۰	۲۳,۶	۱۶,۹	۳۲,۴	۱۷,۶
پرو	۰,۴	۱,۰	۷۶,۰	۱۷,۷	۴,۳	۰,۶
تاجیکستان	-	۵,۹	۲,۷	۱۰,۹	۳۸,۲	۴۲,۳
تایلند	۵,۷	۵,۶	۹,۰	۳۰,۲	۴۰,۷	۸,۸
تایوان	-	۱,۸	۲۰,۹	۴۶,۷	۲۷,۹	۲,۷
ترکیه	۰,۹	۱,۹	۹,۹	۲۸,۲	۴۶,۹	۱۲,۳
ترکیه	۰,۱	۵,۲	۴۱,۹	۳۴,۸	۱۶,۳	۱,۶
تونس	۱,۰	۱,۲	۶۱,۳	۲۷,۹	۶,۰	۲,۶
چین	۰,۴	۰,۱	۰,۹	۶,۴	۵۳,۹	۳۸,۳
روسیه	۰,۲	۱۰,۴	۲۰,۴	۳۱,۴	۳۰,۶	۶,۹
رومانی	۰,۷	۲,۹	۵۰,۲	۳۳,۷	۱۰,۲	۲,۴
زیمبawe	۰,۱	۰,۸	۲۶,۷	۲۸,۵	۳۱,۴	۱۲,۶
ژاپن	۰,۴	۱۰,۱	۱۱,۸	۴۶,۶	۲۹,۲	۱,۹
سنگاپور	۰,۴	۳,۹	۳,۴	۲۲,۱	۵۶,۶	۱۳,۶
شیلی	۰,۲	۱,۵	۳۵,۴	۴۱,۳	۱۹,۷	۱,۸
صربستان	۳,۰	۵,۳	۳۸,۰	۳۹,۳	۱۳,۱	۱,۴
عراق	۰,۳	۴,۵	۶۵,۱	۱۸,۶	۷,۳	۴,۲
فیلیپین	-	-	۳,۶	۲۶,۷	۵۰,۱	۱۹,۶
قبرس	۱,۲	۳,۵	۲۹,۳	۴۰,۰	۲۱,۵	۴,۵
قرقیزستان	۰,۸	۲,۰	۲۶,۲	۳۴,۲	۳۰,۶	۶,۲
قزاقستان	۰,۴	۲,۴	۶,۰	۲۶,۶	۴۳,۶	۲۱,۰
کانادا	-	-	۱۲,۹	۴۲,۸	۳۹,۱	۵,۲
کره جنوبی	-	-	۲۷,۰	۵۲,۳	۱۸,۵	۲,۲
کلمبیا	-	-	۳۸,۹	۵۵,۷	۲,۶	۲,۸
لبنان	۰,۸	۰,۲	۳۳,۷	۵۱,۷	۱۱,۴	۲,۲
مالزی	-	۰,۲	۱۳,۹	۴۳,۸	۳۴,۶	۷,۶
مصر	۰,۶	۱۷,۱	۴۵,۹	۲۸,۷	۷,۲	۰,۴
مکزیک	-	۱,۲	۵۴,۰	۳۰,۴	۱۱,۷	۲,۷
میانمار	-	-	۸,۴	۱۵,۷	۵۱,۲	۲۴,۷
نیجریه	۰,۱	۱,۲	۲۴,۵	۴۰,۹	۲۴,۷	۸,۶
نیکاراگوئه	-	-	۴۶,۱	۳۶,۵	۷,۳	۱۰,۱
نیوزلند	۳,۲	۵,۱	۷,۴	۴۵,۳	۳۲,۸	۶,۱
ویتنام	-	۳,۲	۰,۸	۴,۶	۵۹,۱	۳۲,۳
هنگ‌کنگ	۰,۲	۱,۵	۱۴,۰	۵۲,۲	۲۷,۸	۴,۳
یونان	۰,۷	۱,۱	۴۳,۳	۴۰,۷	۱۳,۷	۰,۵
میانگین	٪۰,۶	٪۲,۸	٪۲۵,۶	٪۳۳,۷	٪۲۸,۰	٪۹,۴

مأخذ: (Inglehart et al., 2021).

۵. جمع‌بندی: پیشنهادهایی برای افزایش سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی

اطلاعات، آموزش و ارتباطات انجام گرفته است و توانسته باعث بهبود سرمایه اجتماعی مجلس شود [۲۰]. به این معنا که اطلاعات و داده‌های بیشتری از مجلس در اختیار مردم قرار می‌گیرد؛ در مورد نحوه عمل مجلس و تصویب قوانین به مردم و دانش‌آموزان آموزش بیشتری ارائه می‌شود؛ و ارتباط نهاد مجلس و نمایندگان با مردم تقویت می‌شود. نتیجه این اصلاحات، بهبود سرمایه اجتماعی است.

۵-۵. در برخی موارد، تلاش‌های پارلمان‌ها برای اصلاحات و ارتقای سرمایه اجتماعی به شکست منجر شده است. برای مثال در دهه ۱۹۹۰ نیوزلند دست به اصلاحاتی در سطح پارلمان زد که منجر به بهبود اعتماد مردم به پارلمان نشد. همچنین پرتغال ۲۵ سال (۱۹۷۶ تا ۲۰۰۲) اصلاحاتی را تدارک دید که اعتماد مردم را افزایش نداد. علت این است که سیاستگذاران توجه نداشتند که آیا این اصلاحات مطابق خواست و نظر مردم است یا خیر؟ [۲۰] بنابراین مهم است که اصلاحاتی در پیش گرفته شود که بیشترین تأثیر را بر رضایت مردم داشته باشد.

۵-۶. یکی از راهکارها برای بهبود اعتماد و سرمایه اجتماعی، برنامه‌ریزی برای افزایش درجه نمایندگی نمایندگان مجلس است. به این معنا که نماینده، با میزان آرای بیشتری وارد مجلس شورای اسلامی شود. تحقیقات نشان می‌دهد هر چه حد نصاب انتخاباتی بالاتر باشد، میزان آرای کسب‌شده بیشتر خواهد بود [۵۹]. یعنی حد نصاب انتخاباتی در مرحله اول، کسب اکثریت مطلق یا یک سوم آرا باشد، اما اگر مقررات انتخاباتی اجازه دهد که نمایندگان با کمتر از این حد نصاب در مرحله اول وارد مجلس شوند، درجه نمایندگی کاهش می‌یابد.

همان‌طور که در متن توضیح داده شد، بهبود و ارتقای سرمایه اجتماعی از یک طرف نیازمند جلب اعتماد و مشارکت مردم است و از سوی دیگر از خودگذشتگی و تعامل غیررسمی نمایندگان مجلس را می‌طلبد. در گزارش مستقلی به راهبردها و راهکارهایی که بتواند این چهار عامل را تقویت کند، خواهیم پرداخت. با انجام اصلاحات و اجرای راهبردها و راهکارها، قطعاً می‌توان شاهد بهبود و ارتقای سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی بود.

سرمایه اجتماعی برای مجلس شورای اسلامی حیاتی است. بدون وجود سرمایه اجتماعی، طرح‌های مجلس در جهت تأمین منافع مردم تلقی نمی‌شود و دولت نیز الزامی ملی برای اجرای این طرح‌ها احساس نخواهد کرد.

در جمع‌بندی لازم است چند گزاره کلی در رابطه با این موضوع یادآوری شود:

۱-۵. ایران تنها کشوری نیست که پارلمان‌ها با کاهش سرمایه اجتماعی مواجه است. اغلب کشورهای مردم‌سالار دنیا در دهه‌های اخیر با این مشکل مواجه بوده و هستند.

۲-۵. متوقف کردن روند بی‌اعتمادی به پارلمان، راه‌حل ساده و مشخصی ندارد. زیرا دلایل پیچیده و مختلفی باعث این وضعیت شده‌اند. بهبود کارایی و ارتقای تصویر پارلمان، الزماً منجر به افزایش اعتماد نخواهد شد. با این حال لازم است که با این دو راهکار عمومی تلاش کرد که اعتماد به پارلمان بازیابی شود.

۳. تصویرسازی مطلوب برای افزایش سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی اهمیت دارد. «تصویر» دلپذیر از مجلس باید واجد ویژگی‌های زیر باشد:

۳-۵. تصویرسازی مطلوب برای افزایش سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی اهمیت دارد. «تصویر» دلپذیر از مجلس باید واجد ویژگی‌های زیر باشد:

۱-۳-۵. صادق،

۲-۳-۵. شفاف،

۳-۳-۵. متعهد به منافع مردم، نه منافع خود، جناح، دولت و حاکمیت،

۴-۳-۵. کارآمد در نظارت و قانونگذاری،

۵-۳-۵. مولد طرح‌های کارشناسی پایه و مبتنی بر ارقام، آمار، اطلاعات

و گزارش‌های تخصصی.

۴-۵. بسیاری از پارلمان‌های دنیا اصلاحاتی را طراحی کرده‌اند که ارتباط آنها با فضای عمومی را تقویت کند. این اصلاحات در زمینه

جدول ۲. دسته‌بندی عوامل اثرگذار بر سرمایه اجتماعی پارلمان کشورهای مورد بررسی

مؤلفه‌ها	عوامل اثرگذار در سرمایه اجتماعی	پارلمان کشورهای مورد بررسی
اعتماد	قدرت و جایگاه مجلس در حاکمیت تأثیر مردم در انتخاب نمایندگان نظام حزبی نمایندگی از مردم حوزه انتخابی	بنگلادش هلند فنلاند فرانسه
مشارکت	تأثیر مردم در تصمیم‌گیری‌های مجلس امکان ارائه طرح مردمی امکان و توی مردمی امکان دریافت عریضه	هلند فنلاند فرانسه آلمان ایتالیا
از خودگذشتگی	تصویرسازی از مجلس تعدیل انتظار مردم از مجلس	هلند ایتالیا
تعامل غیررسمی	ارتباط نمایندگان با مردم در شبکه‌های اجتماعی گفتگوی عمومی با مردم درباره طرح‌های مجلس	هلند فنلاند آلمان

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول ۳. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مجلس شورای اسلامی و راهکارها برای ارتقای آن

مؤلفه‌ها	راهکارهای بهبود
اعتماد	<ul style="list-style-type: none"> ■ افزایش شفافیت از طریق در اختیار قرار دادن اسناد و آرای نمایندگان ■ کاستن از تنش‌های شدید میان جناح‌های سیاسی در تریبون عمومی مجلس ■ مبارزه با فساد از طریق ارائه گزارش سالانه مجلس مبنی بر بررسی پرونده‌های فساد و اطلاع‌رسانی از آن تا حصول نتیجه قطعی و قانع‌کننده ■ خودداری رها کردن پرونده فساد و اکتفا به افشای فساد (زیرا باعث می‌شود که در ذهن مردم این پرونده باز بماند و چنین تلقی شود که مجلس علی‌رغم آگاهی از فساد، عزمی مبنی بر مبارزه با آن ندارد) ■ اجتناب از سیاسی‌کاری و حزب‌بازی در پیگیری فساد ■ نشان دادن قدرت و کارآمدی مجلس در پیگیری خواسته‌های مردم
مشارکت	<ul style="list-style-type: none"> ■ ابتکار عام (دریافت پیشنهاد طرح قانونی از مردم و بحث در رابطه با آن در کمیسیون‌ها و صحن) ■ ابتکار دستور جلسه (دریافت پیشنهاد موضوع بحث از مردم و قرار دادن آن در دستور جلسات کمیسیون‌ها و صحن) ■ اجرای سامانه کارزار برای طرح‌ها و لوایح مجلس و دریافت نظرات مردم ■ در نظر گرفتن یک کرسی در کمیسیون‌ها برای نهادهای مردمی و شهروندان فعال متناسب با موضوع جلسه
از خودگذشتگی	<ul style="list-style-type: none"> ■ آشکار کردن تعهد و وظیفه‌شناسی نمایندگان مجلس از طریق حذف امتیازهای ویژه خودداری از لحاظ منافع قومی و منطقه‌ای در تصمیم‌گیری‌های ملی ■ شفافیت حقوق و مزایای نمایندگان ■ کارشناسی‌پایه بودن طرح‌های مجلس ■ حفظ نقش نمادین نمایندگی در پیگیری شکایت‌های مردمی از دولت
تعامل غیررسمی	<ul style="list-style-type: none"> ■ حضور در شبکه‌های اجتماعی ■ دید و بازدید منظم و گفتگو با شهروندان حوزه انتخابیه ■ شرکت در تجمع‌های مردمی مانند مراسم خیریه

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

1. Holmberg, S., S. Lindberg, and R. Svensson, Trust in parliament. *Journal of Public Affairs*, 2017. 17(1-2): p. e1647.
2. https://www.jamieparkers.org/huge_public_meeting. Available from: https://www.jamieparkers.org/huge_public_meeting.
۳. ز. تومکا، پ.، اعتماد نظریه جامعه شناسی. ۱۳۸۶، تهران: شیرازه، ص ۵۰.
۴. قرآن کریم، سوره مبارکه شوری، آیه شریفه ۳۸.
۵. نهج البلاغه، خطبه ۳۴.
۶. رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام. ۱۳۹۴/۰۱/۲۰. <https://khl.ink/f/29415>.
۷. رهبر معظم انقلاب اسلامی، خطبه های نماز جمعه ی تهران ۱۳۶۸/۰۴/۲۳. <https://khl.ink/f/2142> ;
۸. روزنامه اعتماد. ۱۴۰۱/۲/۲۹.
9. <https://www.sharghdaily.com/fa/tiny/news-878955>.
10. van der Meer, T., In what we trust? A multi-level study into trust in parliament as an evaluation of state characteristics. *International Review of Administrative Sciences*, 2010. 76(3): p. 517–536.
11. Leston-Bandeira, C., Studying the Relationship between Parliament and Citizens. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 265–274.
۱۲. حدادی، ع. و ا. یزدانیان، فراتحلیل پیشینه پایش های سرمایه اجتماعی. ۱۴۰۱، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی: تهران.
۱۳. ردادی، م.، بررسی و مقایسه جایگاه احکام مرتبط با سرمایه اجتماعی در برنامه های اول تا ششم. ۱۴۰۲/۱۴۰۱، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی: تهران.
۱۴. حدادی، ع. و ر. محسن زاده، الگوی سنجش سرمایه اجتماعی با استفاده از علوم اجتماعی محاسباتی. ۱۴۰۱، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی: تهران.
۱۵. رضایی، س. و م. گل پرور، تأثیر بازنگری در فرایند انتخابات مجلس شورای اسلامی بر ارتقای سرمایه ی اجتماعی. مجلس و راهبرد، ۱۳۹۲. ۷۵ (۲۰): صص ۱۰۷ تا ۱۳۲.
۱۶. رضایی، س.، ارائه مدل شناور سازی مرز حوزه های انتخابیه در انتخابات مجلس شورای اسلامی بر مبنای افزایش سرمایه اجتماعی. فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان، ۱۳۹۴. ۳ (۱۰): صص ۱۲۹.
۱۷. سنگی، ل.، واکاوی نهادی سرمایه اجتماعی زنان و تأثیر آن در انتخابات مجلس شورای اسلامی. نشریه جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۱۴۰۱. ۳ (۲): صص ۷ تا ۲۹.
18. Ahmed, N., Parliament and Citizens in Asia: The Bangladesh Case. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 463–478.
19. Andeweg, R.B., A Least Likely Case: Parliament and Citizens in the Netherlands. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 368–383.
20. Rolef, S.H., PUBLIC TRUST IN PARLIAMENT: A COMPARATIVE STUDY. 2006, The Knesset: Jerusalem Al-Quds.
21. Dotti Sani, G.M. and B. MAGISTRO, Increasingly unequal? The economic crisis, social inequalities and trust in the European Parliament in 20 European countries. *European Journal of Political Research*, 2016.

55(2): p. 246–264.

22. Jones, D.R., Declining Trust in Congress: Effects of Polarization and Consequences for Democracy. *The Forum*, 2015. 13(3): p. 375–394.

23. Bourdieu, P., in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. 1986, Bloomsbury Academic. p. pp. 241-258.

24. https://psr.iq.harvard.edu/the_saguaro_seminar_civic_engagement_american. Available from: https://psr.iq.harvard.edu/the_saguaro_seminar_civic_engagement_american.

25. Engbers, T.A., M.F. Thompson, and T.F. Slaper, Theory and Measurement in Social Capital Research. *Social Indicators Research*, 2017. 132(2): p. 537-558.

۲۶. اوفه، ک. چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد کرد؟، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، ک. تاجبخش، ۱۳۸۴، شیرازه: تهران: صص ۲۰۱ تا ۲۷۵.

27. Luke, W., Secularists and Islamists in Morocco: Prospects for Building Trust and Civil Society through Human Rights Reform. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 2008. 7.

28. Norris, P., Trends in Democratic Deficits, in *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*, P. Norris, Editor. 2011, Cambridge University Press: Cambridge. p. 102-116.

29. Leſton-Bandeira, C., Parliaments' Endless Pursuit of Trust: Re-focusing on Symbolic Representation. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 514–526.

30. Arter, D., The Finnish Eduskunta: Still the Nordic 'Vatican'? *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 275–293.

31. Griffith, J. and C. Leſton-Bandeira, How Are Parliaments Using New Media to Engage with Citizens? *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 496–513.

32. Ilonszki, G. and Z. Papp, The Paradoxes of Parliament–Citizen Connections in Hungary: A Window on the Political System. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 334–350.

33. Norton, P., Parliament and Citizens in the United Kingdom. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 403–418.

34. Rohrschneider, R. and R. Schmitt-Beck, Trust in Democratic Institutions in Germany: Theory and Evidence Ten Years After Unification. *German Politics*, 2002. 11(3): p. 35–58.

۳۵. اورازانی، س.ن.، مصاحبه با مشاور رئیس مجلس شورای اسلامی توسط نگارنده، دی‌ماه ۱۴۰۰.

36. Azevedo-Harman, E., Parliaments and Citizens in Sub-Saharan Africa. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 419–440.

۳۷. زمانی، س.، مطالعه تطبیقی شیوه‌های مشارکت عمومی در فرایند قانونگذاری و پیشنهادهایی برای مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲.

38. Engbers, T.A. and B.M. Rubin, Theory to Practice: Policy Recommendations for Fostering Economic Development through Social Capital. *Public Administration Review*, 2018. 78(4): p. 567-578.

39. Mahmud, R., What explains citizen trust in public institutions? Quality of government, performance, social capital, or demography. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 2021. 43(2): p. 106-124.

40. Russo, F. and L. Verzichelli, Parliament and Citizens in Italy: An Unfilled Gap. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 351–367.

41. Costa, O., et al., Far Away, So Close: Parliament and Citizens in France. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 294–313.
42. Denters, B., Size and Political Trust: Evidence from Denmark, the Netherlands, Norway, and the United Kingdom. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 2002. 20(6): p. 793–812.
43. Dalton, R.J., The Social Transformation of Trust in Government. *International Review of Sociology*, 2005. 15(1): p. 133-154.
44. Holmberg, S., Effects of Trust in Parliament. *QoG WORKING PAPER SERIES*, 2008. 2008(13): p. 13.
45. Pollitt, C. and G. Bouckaert, *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. 2000: Oxford University Press.
46. Montinola, G., Corruption, distrust, and the deterioration of the rule of law. 2009. p. 298-323.
47. Lieven De, W., Belgian MPs: Between Omnipotent Parties and Disenchanted Citizen-Clients, in *Parliaments and citizens in Western Europe*, P. Norton, Editor. 2020, Routledge: London. p. 89-110.
48. O'Halpin, E., Still Persecuting Civil Servants? Irish Parliamentarians and Citizens, in *Parliaments and citizens in Western Europe*, P. Norton, Editor. 2020, Routledge: London. p. 111-127.
49. DellaSala, V., Parliament and Citizens in Italy: A Distant Relationship, in *Parliaments and Citizens in Western Europe*, P. Norton, Editor. 2002, Frank Cass: London. p. 66-88.
50. Holmberg, S., Down and Down We Go: Political Trust in Sweden, in *Critical Citizens - Global Support for Democratic Governance*, P. Norris, Editor. 1999, Oxford University Press: Oxford. p. 103-122.
51. Dalton, R.J., *Democratic challenges, democratic choices: the erosion of political support in advanced industrial democracies*. 2004, Oxford University Press Oxford: Oxford.
52. Leston-Bandeira, C., Parliament and Citizens in Portugal: Still Looking for Links, in *Parliaments and Citizens in Western Europe*, P. Norton, Editor. 2002, Frank Cass: London. p. 111-127.
53. Best, H. and D. Gaxie, Detours to Modernity: Long-Term Trends of Parliamentary Recruitment in Republican France 1848–1999, in *Parliamentary Representatives in Europe 1848–2000*, H. Best and M. Cotta, Editors. 2000, Oxford University Press: Oxford. p. 88–137.
54. Saalfeld, T. and R. Dobmeier, The Bundestag and German Citizens: More Communication, Growing Distance. *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 314–333.
55. Hough, R., Do Legislative Petitions Systems Enhance the Relationship between Parliament and Citizen? *The Journal of Legislative Studies*, 2012. 18(3-4): p. 479–495.
۵۶. ابریشمی راد، م. و ع. جلالی، ضوابط برگزاری همه پرسی تقنینی و نظارت بر آن در ایران و ایتالیا. نشریه حقوق اساسی، ۱۳۹۸. ۱۷(۳۳): صص ۱۸۸ تا ۲۰۸.
۵۷. عباسی، ب.، بررسی روش های اعمال مردمسالاری مستقیم و نیمه مستقیم. مطالعات حقوق خصوصی، ۱۳۸۷. ۳۸(۲): صص ۲۱۵ تا ۲۳۵.
58. Inglehart, R., C., et al., *World Values Survey: Round Sven - Country-Pooled Datafile Version*. 2021.
۵۹. نژادخلیلی، م.، آثار و نتایج نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی با تأکید بر حدنصاب های اکثریتی معمول در ده دوره انتخاباتی. ۱۳۹۷، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir